

Пламен Лаков

**ОСНОВНИ ТЕНДЕНЦИИ В РАЗВИТИЕТО
НА ЗЕМЕДЕЛИЕТО В РЕПУБЛИКА
БЪЛГАРИЯ. РЕГИОНАЛНИ ПРОЕКЦИИ**

ГОДИШНИК НА ВУАРР

ТОМ X

Професор д-р Пламен Лаков е завършил специалност „История и география” в ВТУ „Св.Св. Кирил и Методий” през 1991 г. В периода 2004-2007 г. е докторант към катедра “География” на ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий. През 2007 г. в СНС по географски науки успешно е направена публична защита на дисертация и Висшата атестационна комисия му дава образователната и научна степен “Доктор” по научна специалност Климатология. От 2012 г. е преподавател във Висшето училище по агробизнес и развитие на регионите като заема последователно академичните длъжности гл. асистент (2012 г.), доцент (2013 г.), а от 2018 г. професор в областта на социалните, стопански и правни науки, с професионално направление - Туризм и научна специалност: Туристически ресурси и регионално развитие.

Научните интереси на проф. д-р Лаков са в областта на: Туризма, Туристическите ресурси, Климатология и опазване на околната среда, Регионална икономика, Регионална политика и устойчиво развитие.

Автор и съавтор е на повече от 85 научни разработки публикувани в страната и чужбина, и над 10 учебника и учебни помагала за висшето и средно образование. Някои от тях са:

- Климатичен туристически потенциал на Западна и Средна Северна България // монография, изд. Център за евроинтеграция и култура при ВУАРР - Пловдив, 2013 - 224 с.: с к., табл., и диагр., ISBN 978-619-7048-28-5.

- Теоретико-концептуални аспекти на биоклиматичния туристически потенциал в Република България.// монография, изд. АИ „Талант“ към ВУАРР – Пловдив, 2018 г., -292 с: с табл., граф., фиг. и карти, ISBN 978-619-203-212-8.

- *Национална и регионална аграрна политика//монография, изд. СЕД"Чиста природа", Плевен, 2016, - 257 с: с табл., граф., фиг. и карти, ISBN 978-619-90420-5-2 – в съавторство.*

- *Защита на населението и околната среда// монография, изд. СЕД"Чиста природа", Плевен, 2017, - 289 с: с табл., граф., фиг., снимки и карти, ISBN 978-619-90420-6-9.*

- *Агроклиматични условия за лозарството и производството на качествено грозде и вино в Плевен и региона// монография, изд. АИ"Талант" към ВУАРР-Пловдив, 2020, - 220 с: с табл., граф.,фиг.и карти, ISBN 978-619-203-284-5- в съавторство.*

- *Хотелиерство // учебник, ВУАРР – Център за дистанционно обучение, В.Търново, 2014, - 152 с.: с табл. и фиг., ISBN 978-619-7048-48-3.*

- *Туристическа политика на България//учебник, втора основно преработено и допълнено издание, учебник, ВУАРР- Център за дистанционно обучение, В.Търново, 2015,-179 с.: с табл., граф. и карти, ISBN978-619-203-006-3.*

- *Регионална икономика//второ, поправено и допълнено издание, изд. СЕД"Чиста природа", Плевен, 2015, - 194 с: с табл., граф., фиг. и карти, ISBN 978-619-90420-2-1.*

- *География и икономика за 10 клас// учебник за 10 клас ,издател: „КЛЕТ БЪЛГАРИ „ ООД, 2019, - 248 с: с табл., граф., карти, снимки и фиг., ISBN: 978-619-215-436-3 – в съавторство и др.*

Изнасял е лекции по програма Еразъм+ в университети в градовете Щип, Охрид, Чанаккале, Клайпеда и др.

От 25.10. 2007 г. е приет за индивидуален член на Съюза на учените в България, а през 2011 г. е удостоен е с почетното отличие „Неофит Рилски” на МОМН за дългогодишна и цялостна трудова дейност в системата на народната просвета.

UNIVERSITY OF AGRIBUSINESS AND RURAL DEVELOPMENT
YEARBOOK, VOLUME X, 2022

**MAIN TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF
AGRICULTURE IN THE REPUBLIC OF
BULGARIA. REGIONAL PROJECTIONS**

Plamen Lakov

Abstract: The purpose of the present study is to reveal the main trends in the development of agriculture in Bulgaria. Special attention is paid to its production and territorial organization, problems and prospects for development, including in the context of the Covid-19 pandemic. Regardless of the fact that the share of agriculture as a sector in the process of restructuring the Bulgarian economy is decreasing, the importance of agriculture is defined as one of the strategic ones for the national economy, and this is another argument to pay special attention to the sector.

Keywords: agriculture, plant breeding, animal breeding, cereals, technical crops, cattle breeding, pig breeding arable land, organic farming, agricultural production, agrarian capital.

ОСНОВНИ ТЕНДЕНЦИИ В РАЗВИТИЕТО НА ЗЕМЕДЕЛИЕТО В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ. РЕГИОНАЛНИ ПРОЕКЦИИ

Пламен Лаков

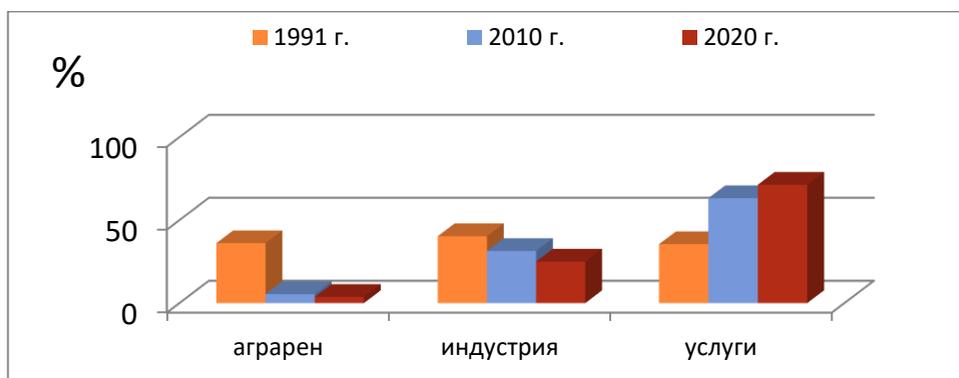
Резюме: Целта на настоящото изследване е да се разкрият основните тенденции в развитието на земеделието в България. Обърнато е специално внимание на неговата производствена и териториална организация, проблемите и перспективите за развитие, включително в контекста на пандемията от COVID-19. Независимо от това, че делът на земеделието като отрасъл в процеса на реструктуриране на българската икономика намалява, значението на земеделието го определят като един от стратегическите за националното стопанство, а това е още един аргумент да се обърне специално внимание на отрасъла.

Ключови думи: земеделие, растениевъдство, животновъдство, зърнени култури, технически култури, говедовъдство, свиневъдство, обработваема земя, биоzemеделие, земеделска продукция, аграрен капитал.

I. Въведение

Националното стопанство (НС) на Република България е отворена система, част е от Общото икономическо пространство на Европейския съюз и същевременно е част от световното стопанство. То се състои от исторически формирани се икономически дейности на материалното производство и услугите в рамките на националната територия. Стопанството е динамична категория, която непрекъснато се променя под влияние на различни фактори. Териториалната организация на националното стопанство има специфични форми, характерни за отделните сектори и отрасли. Например за транспорта е характерна линейната форма на териториална организация, за промишлеността – точковата. Основните фактори, които влияят на развитието и териториалната организация, се групират в следните направления: *природни, социално-икономически, демографски и екологични*. Те въздействат по особен начин и определят отрасловата структура и локацията. Сред *природните фактори* с най-голямо значение са релефът, полезните изкопаеми, характеристиката на климата и водите, качеството и количеството на почвите,

биоразнообразието. От *социално-икономическите* може да посочим политиките към икономическите дейности, членството в ЕС и произтичащите от това последици за НС, инвестициите, научно-техническият прогрес и др. *Демографският фактор* е основен. Човекът влияе на териториалното разположение на производството, на потреблението и т.н. Все по-голямо значение върху стопанството оказва *екологичният фактор*, свързан с опазването на околната среда и създаването на устойчива икономика. Съвременната структура на НС е резултат от дълъг път на развитие и реструктуриране. Отраслите се групират в три сектора: първичен (добивен) – добив на полезни изкопаеми, земеделие и др.; вторичен (преработващ) – промишлени отрасли, строителство; третичен (обслужващ) – транспорт, туризъм, търговия и др. Съотношението между тях определя облика на НС. В процеса на реструктуриране дялът на третичния сектор се увеличава, превръща се в доминиращ, основна характеристика на постиндустриалните икономики, като тези на Франция, Германия и др. (вж. фиг. 1.). Независимо от положителните тенденции, свързани с приватизацията, свободния пазар и предимствата на пазарната икономика, НС се развива с бавни темпове. За да повиши конкурентноспособността и увеличи ръста на развитието си, е необходимо да се привлекат значителни инвестиции, да се повиши квалификацията на трудовите ресурси, да се осъществи високотехнологично обновление и т.н.

Фиг. 1. Дял на секторите в националното стопанство по години в %

Целта на настоящото изследване е да се разкрият основните тенденции в развитието на земеделието, неговата производствена и териториална организация, проблемите и перспективите за развитие,

включително в контекста на пандемията от COVID-19. Независимо от факта, че неговият дял в процеса на реструктуриране на българската икономика намалява, както е видно от фиг. 1., значението на земеделието в структурата на икономиката го определят като един от стратегическите за НС отрасли, а това е още един аргумент на отрасъла да се обърне специално внимание.

II. Земеделие. Същност, особености и значение

Земеделието е водещ отрасъл на първичния сектор и е исторически първи формирал се по нашите земи. В двата основни негови подотрасъла – растениевъдство и животновъдство – се произвеждат хранителни продукти за пряка консумация и суровини за промишлеността. Комплексната социално-икономическа и екологична ефективност на земеделието зависят от съчетаването на стопански фактори и на биологични закономерности¹. Повечето от подотраслите са повсеместно разпространени и са силно зависими от почвено-климатичните условия. Почвите са основно средство за производство в растениевъдството и влияят значително, макар и косвено, върху развитието на животновъдството. Интензификацията на отрасъла и темповете на увеличаване на общата земеделска продукция се ограничават от ясно изразената сезонност на производството и пределните продуктивни възможности на почвите, растенията и животните.

Земеделието е отрасъл, който се отличава от другите икономически дейности с редица особености, произтичащи от неговата същност и от пряката му връзка с природната среда. Особеностите на отрасъла са свързани със спецификата на използваните фактори за производство и се отразяват върху поведението на производствените системи и производителите, опериращи в тях, върху начините, по които се вземат стратегическите и оперативните управленски решения, върху финансирането на земеделските дейности и върху аграрната политика в подкрепа на земеделското производство и земеделския пазар. Някои от особеностите на земеделието като отрасъл са:

1. Земята е основно средство за производство. Тя е природна даденост и същевременно – икономическа категория. От нейните количество и качество зависят производството и териториалното разположение на конкретните икономически дейности в земеделието.

¹ Вж. Лаков, Пл. Регионална икономика, учебно помагало за електронно обучение във ВУ, второ, преработено и допълнено издание. Пловдив: АИ „Талант“ към ВУАРР, 2021, ISBN 978-619-203-318-7, сайт (платформа) за e-book: <http://https://uni.e-uard.bg/>

2. Земеделието зависи от биологични процеси, свързани с жизнения цикъл на отглежданите култури и животни. Предмет на труда са живи организми. В определен момент на производствения процес човекът не е в състояние да влияе, а само подпомага процеса.

3. В голяма степен растениевъдството зависи от почвено-климатичните условия, преди всичко от климата и неблагоприятните климатични явления, което определя неговия ясно изразен сезонен характер.

4. В земеделието оборотът на капитала е бавен, с повишен риск за инвестициите (обработка се и се засява през есента, реколтата се прибира през лятото на следващата година, а продукцията в най-добрия случай се реализира през есента, като постоянно е налице риск да се случи неблагоприятна година).

5. Част от крайната продукция се заделя за възпроизводство.

6. Необходими са широки знания от страна на трудовите ресурси в областта на икономиката и за биологичните особености и закономерности.

7. Докато в промишлеността разположението има точков характер, в земеделието то има ареален.

8. Отрасълът се отличава с големи различия в производителността на труда и в стоковостта на отделните култури и т.н.

Биологичната природа на част от основните ресурси, почвено-климатичните фактори и особеностите на земята (преди всичко нейното плодородие) превръщат земеделския производствен процес в особено сложен и зависим от тях. Икономическият възпроизводствен процес в земеделието се преплита с естествения процес на производство и може да протича само при наличието на биологичен производствен процес – върху неговата основа, едновременно с него и в неговите рамки. От това следва, че икономическият производствен и възпроизводствен процес се вписват в естествения производствен и възпроизводствен процес, а следващият икономически цикъл не може да започне, преди да е завършил естественият възпроизводствен процес и преди да е изтекъл още определен период от време (есенници, пролетници). За повечето култури възпроизводствен процес не може дори да започне на същото място, а в съгласие с изискванията на агротехниката – това става на друг, подходящ и предварително подготвен за целта поземлен парцел. Следователно при организацията и управлението на земеделското производство икономическият подход се съобразява с агротехническият и с агроекологичния. Едновременното протичане на двата процеса,

тяхното преплитане един в друг поражда потребността от подходяща комбинация на факторите за производството (земя, труд и капитал) в такова съчетание, което да осигури най-високата им продуктивност.

Когато определяме значението на земеделието, първо, трябва да отбележим стратегическото място, което заема сред останалите икономически дейности. Мястото му в структурата на националното стопанство се определя по основните показатели, представени в *Таблица 1*.

От представените данните ясно се вижда, че дялът на земеделието намалява – и като дял в БВП, и като добавена стойност. Тази тенденция се задълбочава в периода 2014–2020 г. Анализът не потвърждава твърдението, че земеделието е един водещите отрасли на националното стопанство. Това се отнася и за трайно заетите в отрасъла. За разгледания период техният дял е намалял повече от два пъти и днес варира между 6 и 7%.

Интерес представляват данните за 2020 г., сравнени с периода преди ковидкризата. Наблюдава се най-ниският резултат като БДС. Подобен е и резултатът в износа и вноса на земеделска продукция.

Таблица 1. Основни показатели на земеделието в България (в %)

Показатели/год.	1991*	2005	2010	2013	2014	2015	2016	2019	2020
Дял от БВП	15,2	16,4	10,8	10,5	9,4	8,9	7,8	6,9	6,5
Дял БДС	-	8,7	5,4	5,5	5,2	4,1	3,6	3,8	3,28
Дял на заетите	19	24,6	20,1	6,7	7	-	-	6,6	6,58
Дял от вноса	0,7	2,2	10	9,5	9,4	10,3	10,9	11	7
Дял от износа	7,1	6	17,4	18,4	16,7	16,2	17,1	16	9

*Източник: НСИ, аграрен доклад на МЗХГ; * Година за сравнение (изчисленията са на автора)*

От друга страна, търговията със земеделски продукти се е разраснала – и вносът, и износьт. Това налага извода, че отрасълът все повече произвежда за външните пазари, т.е. има все повече експортна насоченост. От друга страна, отрасълът все повече се обвързва със световния пазар на земеделска продукция.

За 2020 г. вече отбелязахме, че се отчита спад във връзка с ковидкризата. Трябва обаче да подчертаем, че за разлика от отрицателното търговското салдо на страната за тази година, при

търговията със земеделска продукция то е положително с около 290 млн. лв. (при износ 4786,078 млн. лв. и внос 3998,875 млн. лв.)²

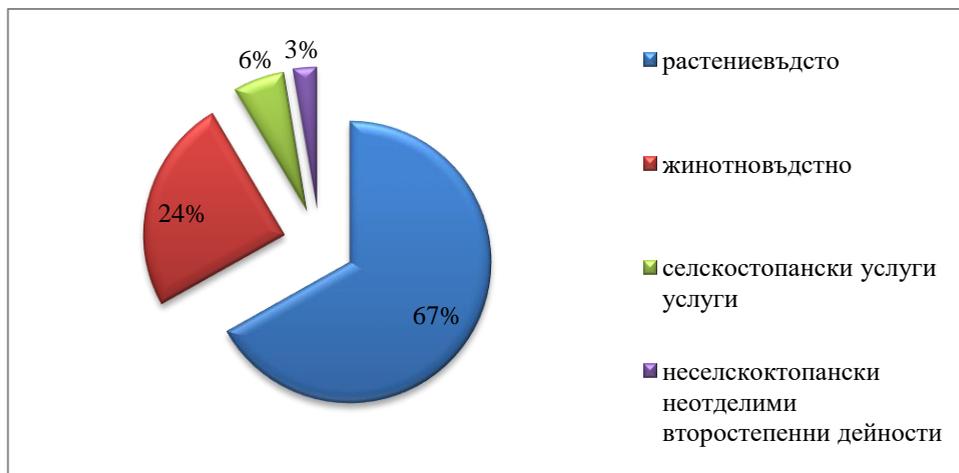
Интерес представляват и промените, настъпили в съотношението между основните подотрасли на земеделието. Данните в Таблица 2. очертават драматичната промяна в съотношението между растениевъдството и животновъдството след социалистическия период. Растениевъдството след 1990 г. неизменно увеличава своя дял. Животновъдството бележи обратната тенденция.

За 2020 г. обаче растениевъдството отбелязва известен спад и е вече 66,84%, съответно животновъдството е с дял от 24,61%. В другите дейности имат несъществени колебания (фиг. 1.).

Таблица 2. Структура на продукцията от отрасъл „Земеделие“ в %

Дейности/год.	1985	1989	1990	1991	2012	2013	2014	2015	2016	2019
Растениевъдство	42,18	46,26	48,95	54,40	60,7	60,7	64,1	65,4	67,7	69,3
Животновъдство	57,82	53,74	51,03	45,63	27,4	27	26	25,3	23,3	22,4
Услуги	-	-	-	-	5,9	6,2	6,1	6,3	6	5,9
Второстепенни дейности	-	-	-	-	6	6,1	3,8	3	3	2,4

Източник: НСИ, аграрен доклад на МЗХГ

Фиг. 1. Структура на продукцията на отрасъл „Земеделие“ за 2020 г.³

² Вж. аграрен доклад на МЗХГ за 2021 г.

³ По аграрен доклад на МЗХГ за 2021 г.

Доминиращото място на растениевъдството в структурата на земеделието (повече от два пъти) спрямо животновъдството поставя редица въпроси пред изследователя, включително и такива, свързани с регионалните проекции в развитието на подотрасъла и като цяло на земеделието (*вж. Приложение 1 и 2*).

III. Фактори за развитие и териториална организация на производството в земеделието

Природогеографски. С най-голямо значение са *релефът, климатът, водните ресурси, почвите и биологичното разнообразие*.

Релефът, от една страна, може да стимулира определени производства, а от друга – да възпрепятства тяхното развитие. Релефните форми влияят и върху териториалната организация на производството. Например във високите части на планините не е подходящо да се развива зърнопроизводство, но от друга страна, има условия за пасищно животновъдство, производство на картофи и т.н.

Климатът е основен фактор за развитие на земеделието. Влияе с динамиката на своите елементи и същевременно с цикличното им поведение в дългосрочен план. Например температурата на въздуха е от значение за вегетационния период на растенията, ранните слани водят до загуби и т.н. Земеделският производител отглежда в Северна България памук, но температурната сума, която изисква културата е 3600°C. В този случай е възможно, но реколтата ще е нископродуктивна, памукът ще се развие в недостатъчна степен (неомаганен) и ще е необходима допълнителна обработка, т.е. това производство е икономически неизгодно. Конкретното проявление на неговите елементи – температура на въздуха и почвата, валежи и т.н. – е задължително условие за протичане на земеделския производствен процес, тъй като фиксира началото и края на работния период, времето за извършване на различни земеделски дейности, т.е. определя сезонния характер на земеделското производство и в този смисъл е фактор за производството. Климатът, съчетан със земята, формира т.нар. *почвено-климатични фактори*.

Водните ресурси са от съществено значение за земеделието. В България те са неравномерно разположени по територията, реките са с непостоянен режим на оттока, валежите са с различна интензивност през годината, а при засушаване водните запаси значително намаляват. Напояването е необходимо за редица култури, а това ще окаже влияние на териториалното разположение на производството. В Добруджа например няма повърхностно течащи води, напояването е затруднено и

там независимо от благоприятните почвено-климатични условия не е подходящо за зеленчукопроизводство.

Почвите като фактор обикновено се разглеждат и оценяват комбинирано с климата. В България са разпространени 17 основни типа почви, като най-голям дял имат канелените, черноземните, сивите горски, алувиално-ливадните и смолниците. Това предполага добри възможности за отглеждане на разнообразни култури и същевременно влияе върху териториалното разположение на производството. Почвената покривка формира поземления фонд и включва стопанисваната земя, пустеещите земи, горски, застроени и други площи. Площта със земеделско предназначение (стопанисваната земя) се формира от обработваемата земя, трайните насаждения, постоянно затревените площи за използване в земеделието (вкл. високопланински пасища и затревени повърхности със слаб продуктивен потенциал), семейни градини и необработваните повече от три години земеделски земи (вж. *Таблица 3.*).

Като производствена природна даденост стопанисваната земя се отличава с редица особености и качества:

1. Природна даденост, при образуването на която човекът не участва (не влага труд).

2. Има конкретно териториално разположение и в този смисъл е териториален (немобилен, неподвижен) фактор за производство.

3. Практически тя е невъзобновим ресурс (с изключение на някои видове почви като торфените, а възстановяването на замърсени почви може да продължи повече от 50 години, което я прави неизползваема за поколения).

4. За да стане средство за производство, тя трябва да се обработва и да се осигури достъп на земеделската техника до нея.

5. За поземлените ресурси е характерно неравномерно разположение по територията и различно качество (видове почви), което обуславя заедно с климатичните условия районирането на земеделското производство.

Най-важното свойство от значение за земеделското производство е плодородието на земята, което се оценява и диференцира по следния начин: природно, изкуствено и икономическо. Природно е плодородието, формирало се при почвообразователния процес в течение на хиляди години. Изкуственото плодородие е резултат от антропогенната дейност върху почвата – това, което човекът е успял да подобри или влоши. Икономическото е съвкупност от природното и изкуственото плодородие в процеса на производство на земеделска

продукция – изразено в получена продукция от единица площ от съответната култура.

Неподвижната пространствена разположеност на земеделската земя поражда потребността от мобилност на други фактори за земеделско производство – земеделски труд и земеделски машини, което налага редица особености при тяхното използване.

Общата площ на земята със земеделско предназначение в Република България е, както следва⁴:

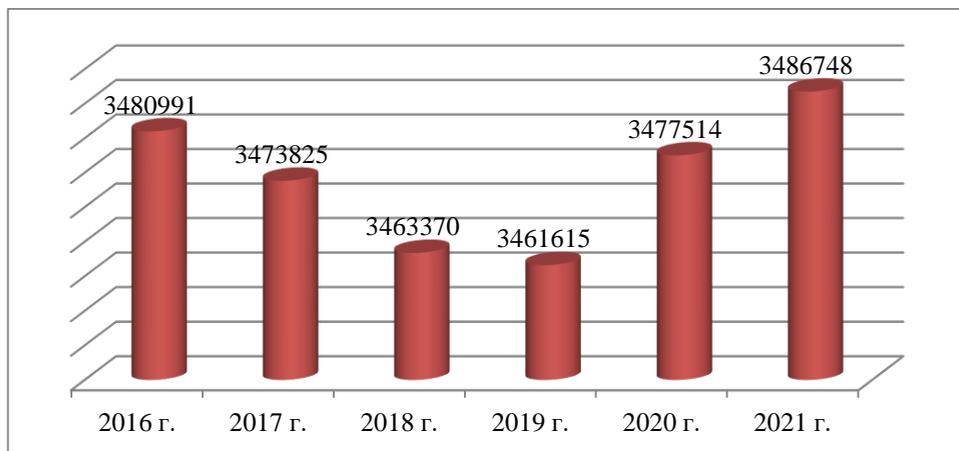
- ✓ за 2012 г. е 5481222 ha, което е 49.4 % от поземления фонд;
- ✓ за 2014 г. е 5192940 ha, което е 46.8 % от поземления фонд;
- ✓ за 2015 г. е 5202752 ha, което е 46.9% от поземления фонд;
- ✓ за 2016 г. е 5214650 ha, което е 46.99% от поземления фонд;
- ✓ за 2017 г. е 5224402 ha, което е 47.08% от поземления фонд;
- ✓ за 2019 г. е 5222925 ha, което е 47.00% от поземления фонд;
- ✓ за 2020 г. е 5227902 ha, което е 47.00% от поземления фонд;
- ✓ за 2021 г. е 5227350 ha, което е 47.09% от поземления фонд.

Данните сочат, че площта на стопанисваната земя е приблизително една и съща, като промените през годините са в рамките под 1%.

Пряко значение за земеделието има обработваемата земя. Тя се състои предимно от ниви и площи, заети от трайни насаждения като част от стопанисваната земя. У нас дялът на обработваемата земя за 2014 г. е 66.8%, за 2015 – 69,7%, за 2016 – 66,75%, за 2017 – 66,49%, за 2019 г. е 68,7% , а за 2020 г. е 68,89%. Динамичният ред показва, че обработваемата земя варира през годините в рамките на 3%. За 2021 г. тя е 66,70% от използваната земеделска площ, или 3 486 748 ha (вж. фиг. 2), което потвърждава гореказаното. В абсолютни стойности обаче се наблюдава тенденция за намаляване на обработваемите площи преди пандемията от COVID-19 (вж. фиг. 2.). В годините на пандемията тенденцията е противоположна.

Интерес представляват промените, настъпили в количеството на обработваемата земя след реформите (след 1990 г.). По данни на НСИ за 1990 г. обработваемата земя е 4 642 900 ha, а за 1992 – 4 640 200 ha. В сравнение с последните години тя значително е намаляла и за 2021 г. представлява 75,14% от земята, обработвана към 1992 г. Направената констатация дава основание за извода, че в България все още възможностите за включване на нови земи в стопанския оборот не са изчерпани.

⁴ МЗХГ, отдел „Агростатистика“.

Фиг. 2. Обработваема земя по години в хектари⁵

Използването на стопанисваната земя е представено чрез структурата на стопанисваната земя в *Таблица 3*.

Районното разпределение на обработваемата земя показва, че с най-голяма осигуреност е Северозападният район – 23,3% от обработваемата земя в България, а с най-малка – Югозападният (5,7%). Неравномерното разположение на обработваемата земя, представено по области, по-детайлно очертава регионалните различия (фиг. 3. и 4.)⁶.

Над 40% от обработваемата земя са съсредоточени в 6 области. Само областите Добрич, Плевен и Враца притежават 23,6% от нея⁷. Тази териториална концентрация с ясно изразено доминиране на Северна България неминуемо се отразява на регионалното разположение на отглежданите култури.

⁵ По МЗХГ, агростатистика, БАНСИК 2021, Резултати и анализи, № 397 – октомври 2021.

⁶ По МЗХГ, агростатистика, БАНСИК 2021, Резултати и анализи, № 397 – октомври 2021.

⁷ По МЗХГ, агростатистика, БАНСИК 2021, Резултати и анализи, № 397 – октомври 2021.

Таблица 3. Структура на стопанисваната земя в България в хектари

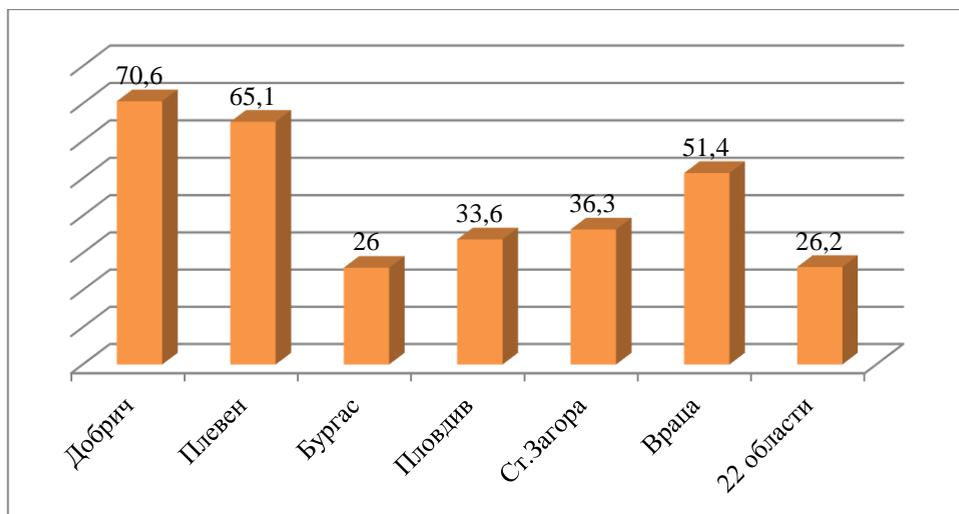
Категории	2015 г.	%	2016 г.	%	2017 г.	%	2019 г.	%	2020 г.	%	2021 г.	%
пшеница	1151225	33	1215684	35	1197768	34,5	1250478	36,1	1203964	34,62	1250478	36
ечемик	191433	5,5	168244	4,8	138122	4	112264	3,5	131340	3,78	112264	3,22
ръж и тритикале	24190	0,7	30909	0,9	30639	0,88	28163	0,8	25875	0,74	28163	0,81
овес	13329	0,4	15675	0,5	19730	0,6	13866	0,4	11386	0,33	13866	0,4
царевица	524121	15	468762	14	461085	13,3	641555	18,5	642373	18,47	641555	18,4
други житни	31479	0,9	21304	0,6	19600	0,6	26352	0,76	22757	0,65	26352	0,76
слънчоглед	851245	24	887845	26	934715	26,9	789604	22,8	888200	25,54	789604	22,6
тютюн	19072	0,5	13930	0,4	10506	0,3	4849	0,14	5440	0,16	4849	0,14
други маслодайни	225847	6,5	196958	5,6	181067	5,2	158305	4,6	120055	3,45	158305	4,54
други индустриални	71198	2	55144	1,6	58848	1,7	57878	1,7	65209	1,88	57878	1,66
картофи	9449	0,3	10109	0,3	12909	0,4	11177	0,3	11524	0,33	11177	0,32
боб и др. варива	24617	0,7	33928	1	78389	2,3	42167	1,2	24989	0,72	42167	1,21
пресни зеленчуци	37538	1	46527	1,3	33312	1	35627	1	25705	0,74	35627	1

Категории	2015 г.	%	2016 г.	%	2017 г.	%	2019 г.	%	2020 г.	%	2021 г.	%
други фуражи	6871	0,2	14223	0,4	17705	0,5	13859	0,4	8345	0,24	13859	0,4
ливади с бобови	94288	2,7	105371	3	115447	3,3	117708	3,4	119134	3,43	119942	3,44
ливади с житни	394	0	3422	0,1	2504	0,07	6625	0,19	8152	0,23	7345	0,21
угари	235150	1	191537	5,5	159959	4,6	149636	4,3	161565	4,65	149636	4,29
оранжерии	1314	0	1419	0	1520	0,04	1503	0,04	1502	0,04	1704	0,04
Обработваема земя	3493688	70	3480991	69	3473825	69,1	3461615	68,7	3477514	68,9	3486748	69,1
<i>Семейни градини</i>	15664	0,3	15367	0,4	15258	0,4	14636	0,29	14231	0,28	13728	0,27
овощни насаждения	68543	1,4	77625	2,1	84320	2,3	90221	1,8	91339	1,8	90261	1,79
лозя	54210	1,1	52517	1,5	53251	1,47	53005	1,2	51356	1,2	50252	1,21
<i>Общо тр. насаждения</i>	133477	2,7	140966	2,8	148094	2,94	152738	3	151518	3	149042	2,95
Използвана зем. площ	5011494	96	5021412	96	5029529	96,3	5037470	96,4	5047252	96,5	5046597	96,5
Общо зем. площ	5202752	100	5214640	100	5224402	100	5222925	100	5227902	100	5227350	100

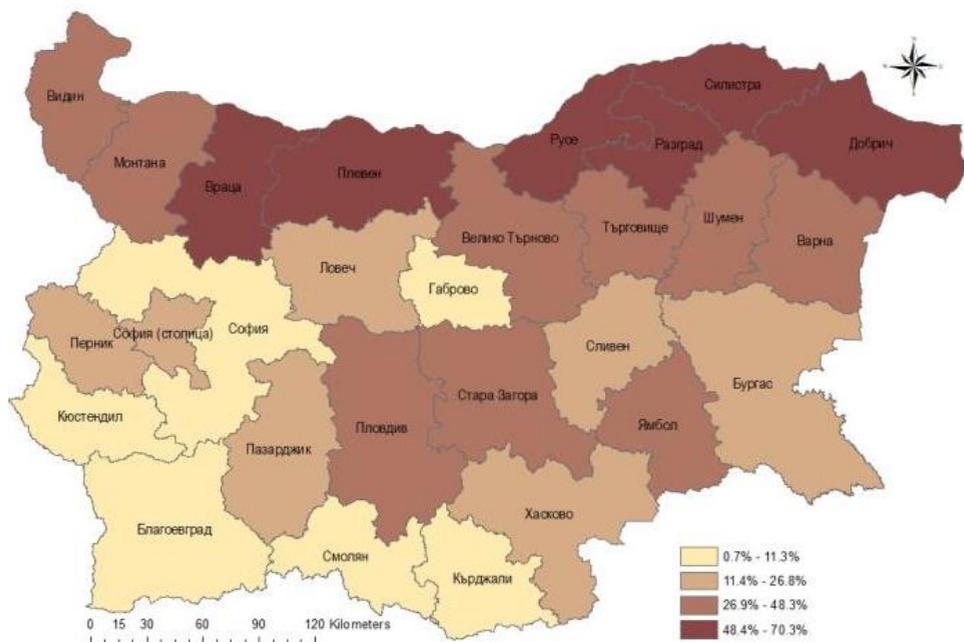
Източник: МЗХГ, изчисленията са на автора

Биоразнообразието е фактор, който влияе предимно с наличието на подходящи пасища за развитие на животновъдството, както и за отглеждане на плодове, билки и т.н. Отглежданите **култури и животни** са третата основна група ресурси за земеделско производство. Тъй като са живи организми, те се подчиняват на собствени биологични закони за развитие, върху които човекът не е в състояние да въздейства, а трябва да се съобразява с тях и при използването им като производствен ресурс. В този смисъл отглежданите култури и животни са *биологични фактори* за земеделско производство, намират се във взаимна зависимост и в постоянно взаимодействие с екологичната среда.

Природните фактори влияят комплексно и тяхното познаване е важно за производителите. Съчетанието например в Пазарджишко-Пловдивско на благоприятен климат (преходен), добри почвени условия (предимно алувиални и смолници), добри възможности за напояване е превърнало района във водещ при производството на зеленчуци. При други условия отглеждането на друга култура, като например пшеницата, не би имало за производителите добри икономически резултати.

Фиг. 3. Обработваемата земя като процент от общата площ на областта към 2021 г.

Фиг. 4. Относителен дял на площите с обработваема земя спрямо площта на съответната област към 2021 г.¹

Социално-икономически. От тях може да отличим собствеността на земята и формите на стопанисване, политиката на държавата в областта на земеделието, пазарът, структурата и териториалното разположение на предприятията, преработващи земеделска продукция, транспортът, агротехническите дейности, кредитният климат в страната, науката и техническият прогрес и традициите. У нас след реформата в земеделието се съчетават частна, държавна и общинска собственост. Обработваемата земя е основно частна. Мерите и пасищата са предимно общински и държавни.

В България по традиция икономическата форма, която се развива в земеделието, е кооперативната, но на настоящия етап тя се съчетава (конкурира) с арендната форма и обработката на собствена земя от еднолични производители и фирми. Това е стимул и засилва конкуренцията в регионите в рамките на национално стопанство.

Държавната политика заема основно място в превръщането на българското земеделие в конкурентно в рамките на Европейския съюз (ЕС) и в световен мащаб. Политиката се реализира на принципа на

¹ Пак там.

преките дотации както от структурните фондове на ЕС, така и от държавния бюджет. Тя не се ограничава само със субсидиите, а и с контрола върху качеството на продукцията, ветеринарния контрол и т.н. Държавната политика може да окаже силно влияние върху производствената структура, например с насочване на субсидиите към производството на конкретна култура, чрез програмите в областта на земеделието, чрез данъчни преференции за обновена техника и т.н.².

Демографски фактори. Влияят с количеството и качеството на трудовите ресурси. Обезпечеността със специалисти в областта на агроикономиката и управлението на производството е основна за просперитет на всяко земеделско стопанство. Установените традиции на населението създават предпоставка за производството на качествена и конкурентна продукция. Според точка 38. от Римския договор, с който е създаден Европейският съюз през март 1957 г., „*земеделско стопанство* е предприятие, което произвежда продукти, свързани със земята, растенията и животните и извършва първична преработка на собствени земеделски продукти“. За земеделец се признава всяко физическо лице, което изразходва минимум 50% от работното си време и осигурява минимум 50% от доходите си от земеделска дейност.

По данни на МЗ заетостта в сектора през последните години намалява и е около 7%.

Екологичен фактор. Влияе в две посоки. В първата е залегнала обективната необходимост от опазване на ресурса, за да се запази и в бъдеще, а във втората – производството на природосъобразна продукция, което дава предимство на пазара и осигурява на производителите допълнителна добавена стойност на продукцията (биологично земеделие).

IV. Отраслова структура. Растениевъдство

Въведение

Земеделието има два основни отрасли – *растениевъдство* и *животновъдство*. По традиция водещо за България е растениевъдството. То осигурява над 65% от общата земеделска продукция, а главна причина за това са природните условия. Животновъдството играе второстепенна роля и е в голяма степен зависимо от фуражната база (вж. Приложение 1).

² Темата, свързана с аграрната политика, е обширна и представлява обект на самостоятелна изследване.

Растениевъдство. Това е отрасълът, който обработва земята, силно зависим е от природните условия, има сезонен характер, носи повишен риск за инвестициите и т.н. От значение за неговото развитие е земята като основно средство за производство. Нейните количество и качество определят териториалното разположение на конкретните икономически дейности и вида на отглежданите култури. Основните култури се групират традиционно, както следва: зърнени, технически, фуражни, зеленчукови (вкл. картофи), трайни насаждения и др. Водещи растениевъдни подотрасли от гледна точка на относителния им дял в структурата на обработваемите земи и количеството на произведената продукция са зърнените и техническите култури. Най-малки площи заемат трайните насаждения и зеленчуците³. Традиционно най-голям дял заемат зърнените култури, следвани от техническите. Добре изразена е тенденцията към намаляване дела на зърнените и повишаване дела на техническите култури и преди всичко на слънчогледа (фиг. 5.)⁴.

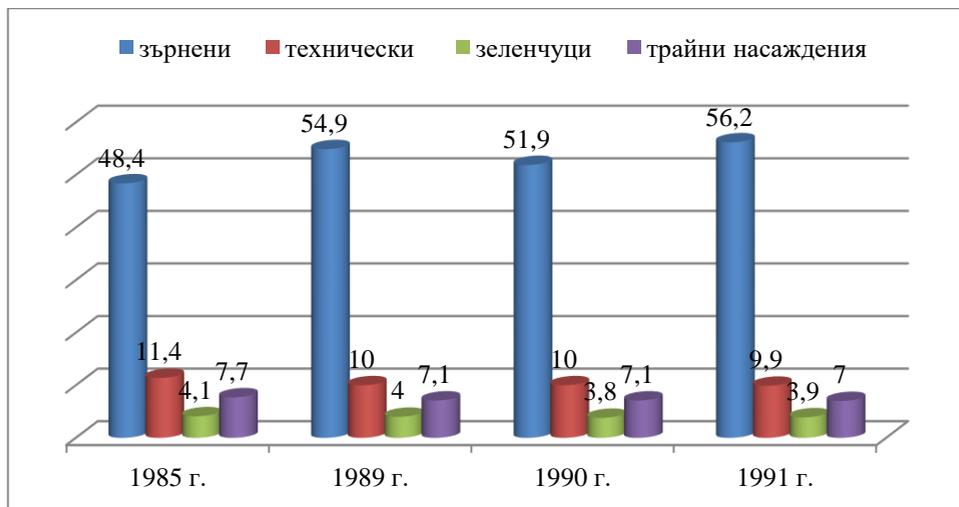

Фиг. 5. Дял на засадените площи на основни земеделски култури по години в %

³ Лаков, Пл. Национална и регионална аграрна политика, учебно помагало за електронно обучение във ВУ, второ допълнено издание. Пловдив: АИ „Талант“ към ВУАРР, ISBN 978-619-203-318-7, 2021, сайт (платформа) за e-book: [http:// https://uni.euard.bg//](http://https://uni.euard.bg//)

⁴ По данни на МЗ.

Прави впечатление стабилният ръст на площите, заети със слънчоглед, като за 2021 г. те са на второ място след пшеницата с дял 22,8% (вж. Таблица 3.).

Фиг. 6. Дял на засадените площи на основни земеделски култури по години в %

Зърнените и техническите култури за 2021 г. заемат общо почти 90% (88,4%) от обработваемата земя. Сходна е ситуацията и за предходните четири години. Ако сравним тези данни с данните за периода до 1990 г., констатираме значителна промяна в структурата на обработваемата земя (фиг. 6.)⁵.

Почти три пъти се е увеличил дялът на площите с технически култури и повече от три пъти е намалял дялът на площите с трайни насаждения (за 2021 г. те заемат 2,25%) и зеленчуци.

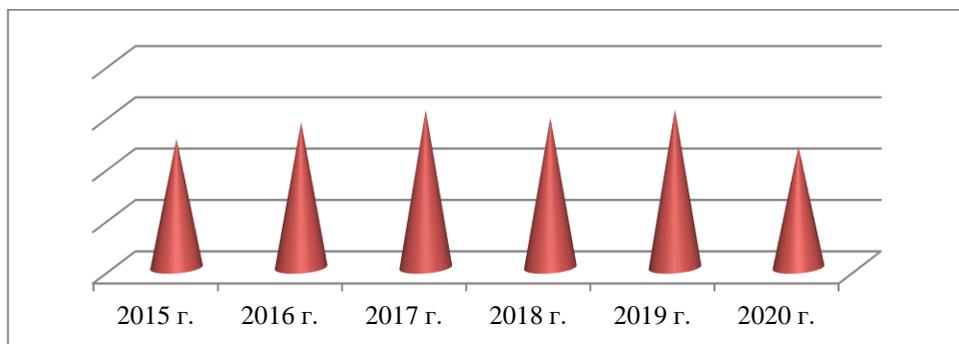
Зърнени култури. Отглеждат се: *зърнено-хлебни* – пшеница и ръж, *зърнено-фуражни* – царевица, ечемик, *зърнено-бобови* (вкл. ориз) и др. Общото производство на зърнени култури в страната е повече от 11,3 млн. т към 2021 г. Най-голямо значение имат пшеницата, ечемикът и царевицата.

Зърнено-хлебни култури. На най-голяма площ и с най-голямо производство е *пшеницата* – ок. 1,250 млн. ха и 7 119 474 т към 2021 г. (вкл. лимец и спелта), като производството е с тенденция към

⁵ Статистически справочник, 1992 г.

увеличаване (фиг. 7.)⁶. Прави впечатление ниският добив, получен през 2020 г., което се дължи на неблагоприятните условия през тази година (а не на ковидкризата). От друга страна, полученият добив през 2021 г. често е определян като рекорден за страната, надминаващ 7 млн. т⁷.

С най-голям дял от площите с пшеница е Североизточният район – 22%, следван от Северозападния с 19,5% (за 2020 г.)⁸.

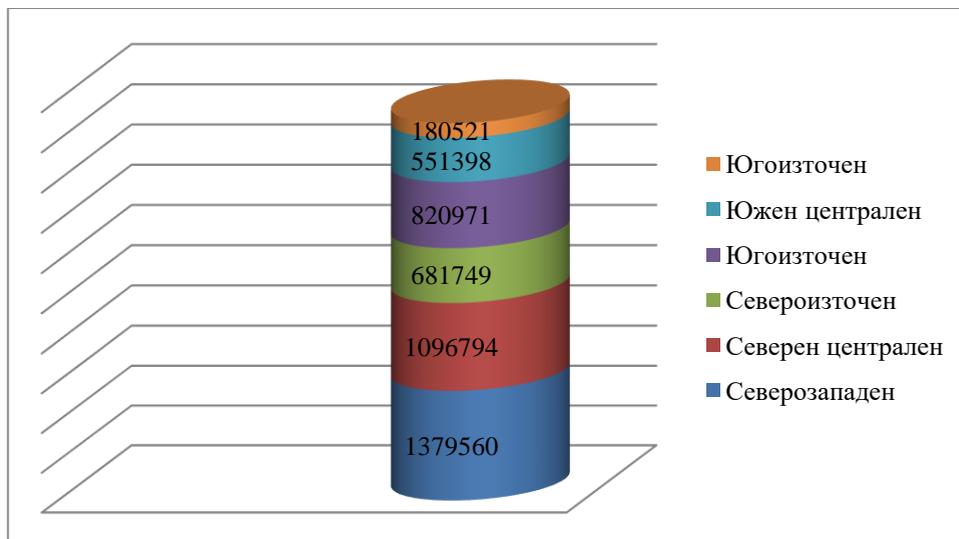
Фиг. 7. Добив на пшеница по години в тонове

Най-голям е дялът на площите с пшеницата в областите: Варна, Добрич, Разград, Русе, Плевен и Ямбол. Съответно с най-нисък дял са Габрово, Смолян, Благоевград, Кърджали (фиг. 8. и 9.).

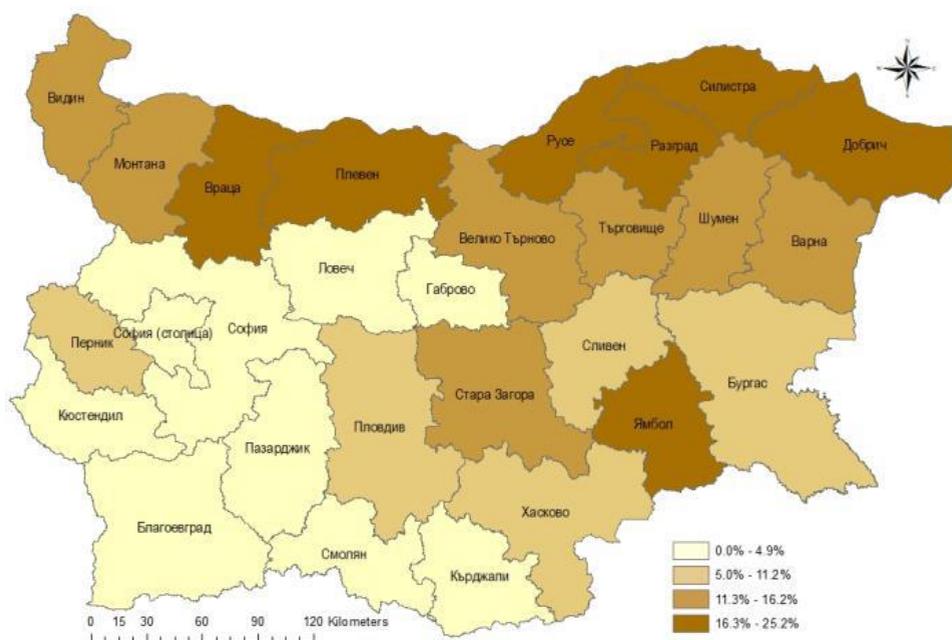
⁶ МЗ, отдел „Агростатистика“.

⁷ МЗ, отдел „Агростатистика“, Добиви от полски култури – реколта 2021, № 400 – март 2022.

⁸ МЗХГ, отдел „Агростатистика“, Резултати и анализи, № 391 – юни 2021.

Фиг. 8. Добив на пшеница по райони в тонове за 2020 г.

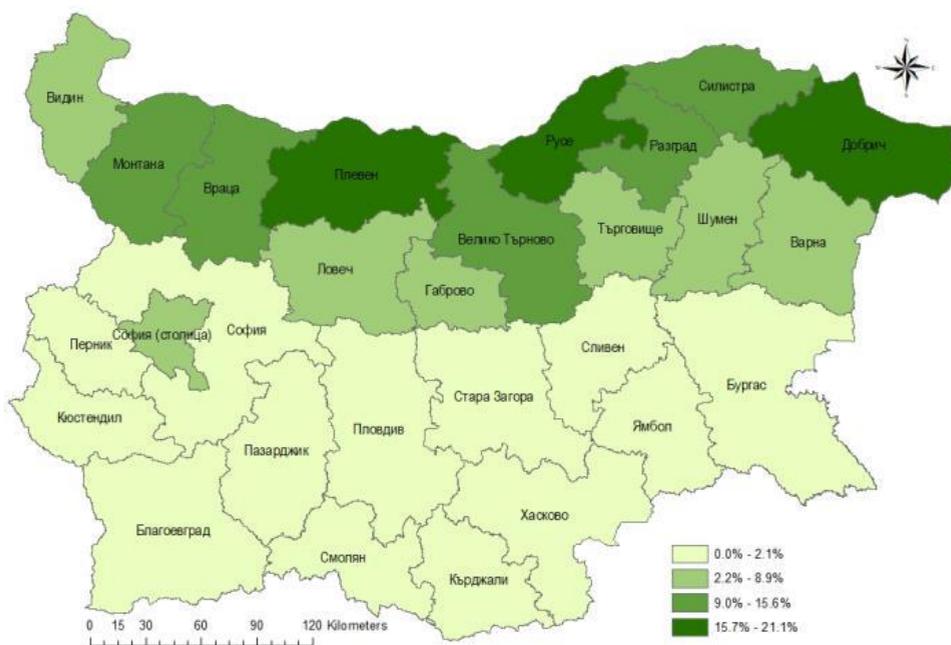
Фиг. 9. Относителен дял на площите с пшеница спрямо площта на съответната област към 2021 г.

Ръжта е втората по значение зърнено-хлебна култура, но заема под 1% от общите площи на зърнените култури в България и добивът ѝ

е ок. 16 000 т към 2021 г. Тя е по-малко взискателна към плодородието на почвите и може да се отглежда на по-голяма надморска височина. Главни производствени райони са Кюстендилска, Благоевградска, Пазарджишка и Пловдивска област, Средна Стара планина, Странджа и др.

Зърнено-фуражни култури. Такива са царевицата, ечемикът, овесът, просото и др. От най-голямо значение е царевицата, която е и трета след пшеницата и слънчогледа зърнена култура по площ и втората по добив в България, заема ок. 18,4% от обработваемите площи и е с добив от 3 376 278 т към 2021 г.

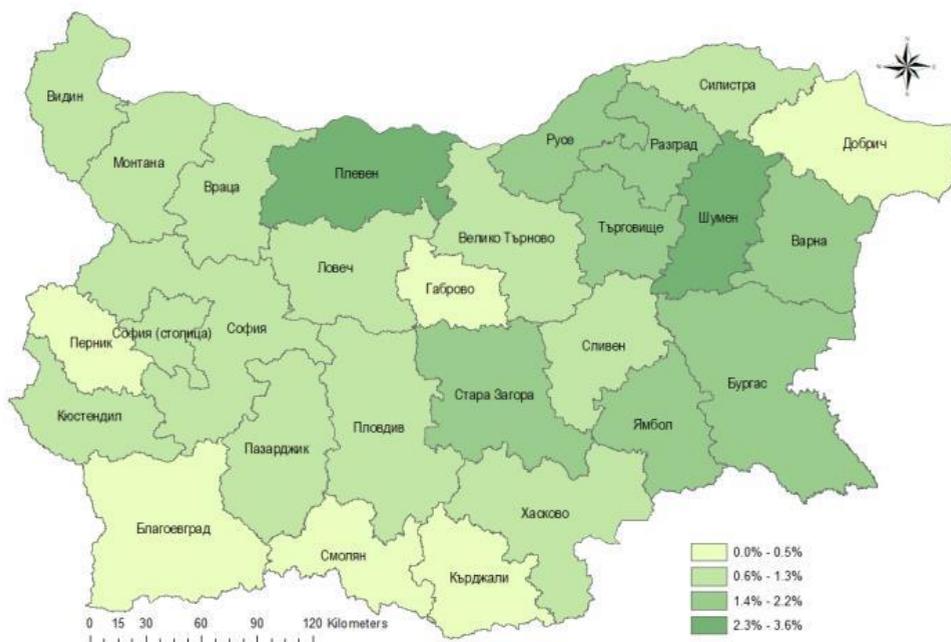
Царевицата е топлолюбива култура и се засажда през пролетта, когато температурата на почвата е ок. и над 10°C. Вирее върху богати на хумус почви. Издържа на засушаване, но през вегетационния период, за да има добри добиви, трябва да се напоява. Над 90% от производството на царевица е съсредоточено в Северна България, в областите Добрич, Силистра, Разград, Плевен, Враца, Монтана, Видин, а в Южна – предимно в Пловдивско (*фиг. 10.*).

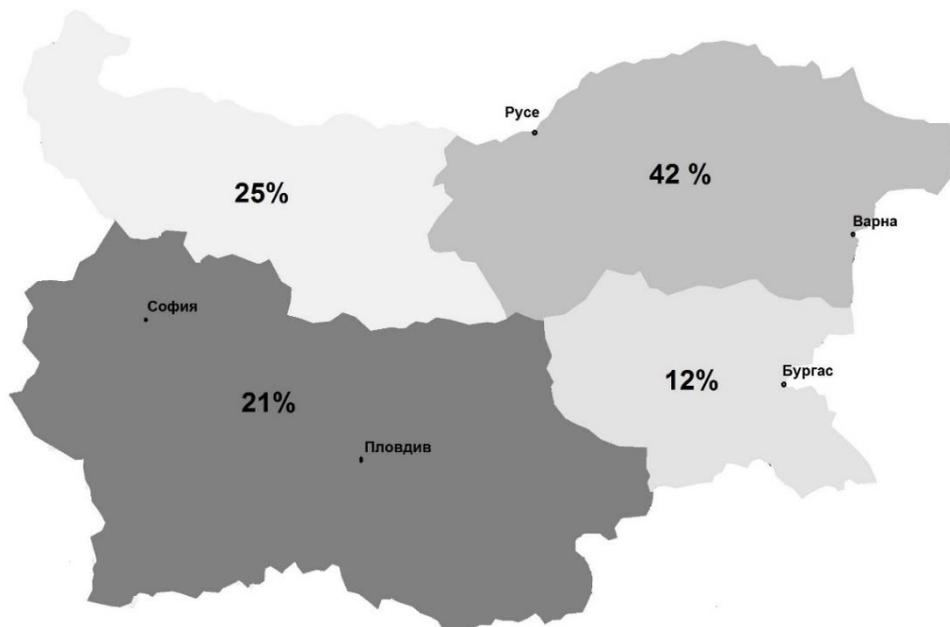
Фиг. 10. Райони на отглеждане на царевица (относителен дял на площите с царевица спрямо площта на съответната област) към 2020 г.

Ечемикът е четвъртата по значение зърнена култура с 3,2% от зърнопроизводствените площи. Районите на отглеждане до голяма степен съвпадат с тези на пшеницата¹ като добивът за 2021 г. е 683 406 т (фиг. 11.). Най-много площи с ечемик през 2020 г. има в Югоизточния район (26,9% от общия размер на реколтираните площи в страната), следван от Североизточния район (19,9%).

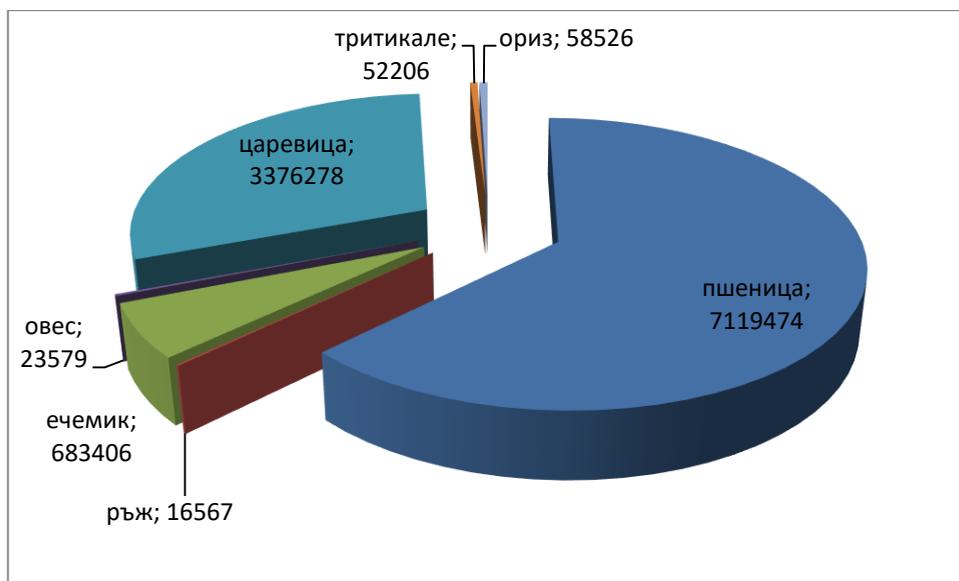
На територията на страната има *четири главни зърнопроизводствени района* (вж. фиг. 12. и 13.): *Североизточен* – предимно Добричко, Разградско и Силистренско, където се произвеждат ок. 70% от соята, 60% от царевичата за зърно, 40% от пшеницата и 35% от фасула; *Средна и Западна Дунавска равнина* – предимно Русенска, Великотърновска, Плевенска, Врачанска, Монтанска и Видинска област, осигурява ок. 33% от площите; *Югоизточен* – Бургаска и Ямболска област с 11–12% от общото зърнопроизводство и се специализира в производството на ечемик и пшеница (14–15%); *Югозападен* – Старозагорска, Кюстендилска, Благоевградска, Пазарджишка и Пловдивска област.

Фиг. 11. Райони на отглеждане на ечемика (относителен дял на площите с ечемик спрямо площта на съответната област) към 2020 г.

Фиг. 12. Райони на зърнопроизводство (%)

Фиг. 13. Производство на основни зърнени култури в тонове за 2021 г.
(източник: МЗ)

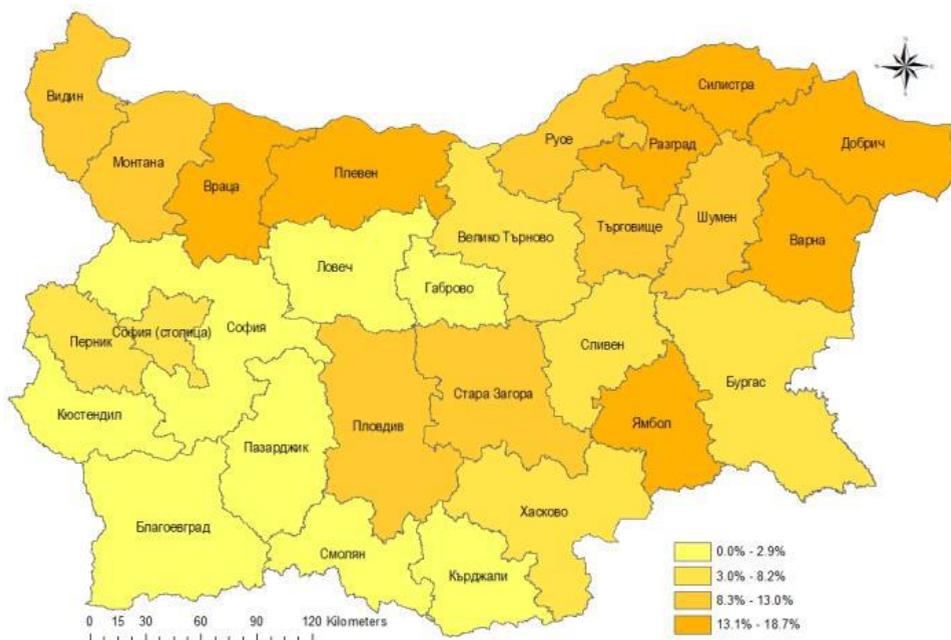
Технически култури. Техническите култури са вторите по значение в страната както по заемани площи, така и по добив. Делят се на захародайни, маслодайни, етерично-маслени, влакнодайни, лекарствени, багрилни и др. За някои от техническите култури е характерна относително висока трудоемкост на производството, напр. тютюн, маслодайна роза и др.

Маслодайни култури. В тази група влизат голям брой култури – слънчоглед, рапица, лавандула, сусам, маслодайна роза, мента и др. Основна маслодайна култура у нас е *слънчогледът*. Той не е взискателен към почвите, сухоустойчив е, но добивите зависят от валежите в активния вегетационен период. През 2014 г. площите, заети от слънчоглед, са 877 538 ха, а добивът е 2 010 668 т. През 2019 г. площите са 815561 ха, или ок. 23% от обработваемата земя, а добивът достига 1 914 072 т. Интерес представляват годините 2020 и най-вече 2021. За 2020 г. площите са 824 244 ха, или 25,54% от стопанисваната земя, а добивът е 1 720 299 т. През 2021 г. са засети със слънчоглед 836 469 ха и са добити 1 989 068 т. Оказва се че, ковидкризата обхванала другите сектори на националното стопанство, не оказва съществено влияние върху производството на полските култури. Върху добивите влияят почвено-климатичните условия, които са причината за по-ниските добиви през 2020 г. Например производството на слънчоглед през 2020 г. възлиза на 1 720 300 т. Количеството е с 10,1% под нивото от предходната година, което се дължи на понижение на средния добив с 10,8%. Засетите площи със слънчоглед през тази годината са 824 244 ха, от които са реколтирани 821 922 ха, съответно с 0,9% и 0,8% повече спрямо 2019 г. Площите със слънчоглед в Северозападния район представляват 26,3% от общо реколтираните площи в страната през 2020 г., следван от Североизточния район с 22,6%⁹.

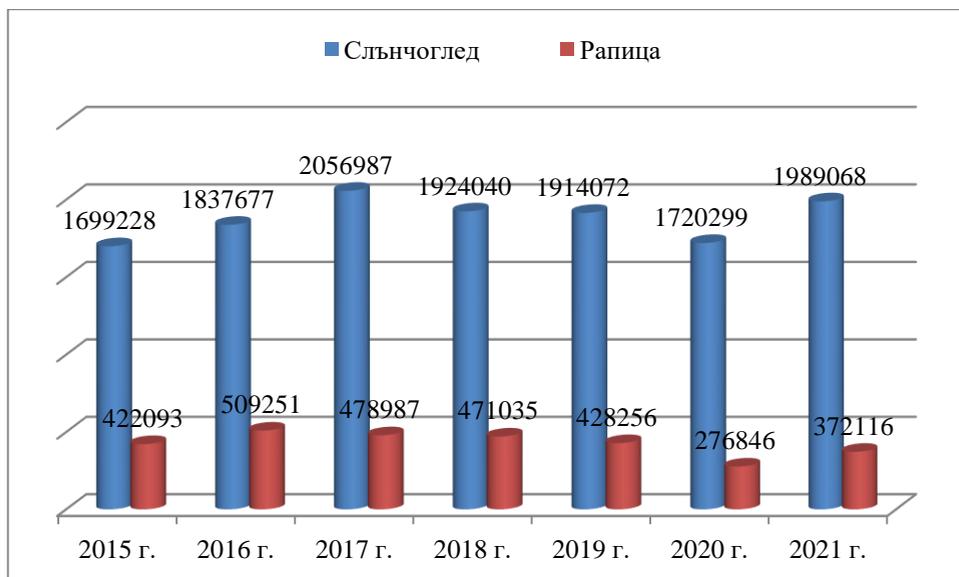
Слънчогледът се отглежда основно в областите от Дунавската равнина – Добрич, Плевен, Враца и др. В по-малка степен – в Южна България – областите Стара Загора, Сливен, Ямбол и Бургас – ок. 30% (*фиг. 14*). Площите със слънчоглед в Северозападния район представляват 26,3% от общо реколтираните в страната през 2020 г. Следва Североизточният район с 22,6%. Най-голям е делът на слънчогледа, разположен върху предшественик пшеница – съответно 69,3% за 2020 г. и 65,9% за 2020 г. Царевицата включена в сеитбооборота е съответно 18,1% и 20,4%, а ечемикът е 5,7 и 6,7%¹⁰.

⁹ Вж. МЗ, отдел „Агrostатистика“, Резултати и анализи, № 397 – октомври 2021.

¹⁰ Пак там.

Фиг. 14. Относителен дял на площите със слънчоглед спрямо площта на съответната област към 2020 г.

Фиг. 15. Добив на слънчоглед и рапица по години в тонове (източник: МЗ)

Слънчогледът заедно с *рапицата* в последните години е важна суровина за производството на *биодизел* (фиг. 15.).

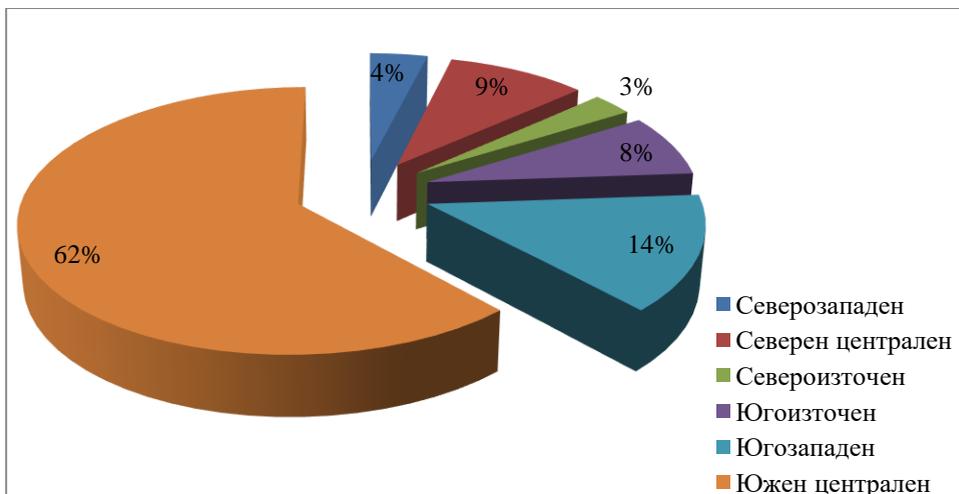
Маслодайната роза е традиционна култура в България, създава образа на страната по света. В миналото България е най-големият износител на розово масло в света. Днес производството е силно намаляло и съсредоточено предимно в района на Казанлък, Карлово и Калофер – 13 306 т за 2019 г. Наблюдава се намаление на производството на розов цвят с 8,1% (до 13 306 т спрямо предходната година), поради понижаване на получения среден добив с 13,9%. За 2020 г. обаче при 4,1% по-висок среден добив производството на розов цвят нараства с 9,6% спрямо предходната 2019 г. и достига 14 587 т.

България заема водещо място в света по добив на *лавандула* (първо място в света за 2015 г. – 18 768 т.). Добитото количество лавандулов цвят през 2019 г. бележи ръст от 49,9% на годишна база, до 51 681 т, основно вследствие на увеличение на реколтираните площи с 41,2%. При средния добив също е налице повишение, с 6,1%. През 2020 г. добитият лавандулов цвят продължава тенденцията на увеличение с 18,3% на годишна база и достига 61 157 т. Това се дължи отново на увеличение на реколтираните площи с 38,4%. За 2021 г. производството на свеж цвят бележи своеобразен рекорд и достига 81 523 т¹¹!

Важна традиционна култура е *тютюнът*. Площите в последните години постепенно намаляват и към 2013 г. те са 20 573 ха, а през 2014 – 17 572 ха. За 2016 г. те вече са 10 049 ха, а през 2019 г. са 4849 ха. За 2020 г. заетите от тютюн площи са 5440 ха, а за 2021 г. отново падат до 4849 ха.

Годишното производство от 29 936 т за 2014 г. е намаляло на 6481 т през 2019 г., а през 2020 г. вече е 5443 т. В миналото България заема между 6-о и 8-о място в света по производство на тютюн сред страни като Китай, САЩ, Бразилия, Индия и Турция. В страната има четири тютюнопроизводителни района: *Югоизточен* – областите Кърджали, Хасково, Бургас; *Струмско-Местенски* – областите Благоевград, Кюстендил; *Севернородопски* – областите Пловдив и Пазарджик; *Северен* – областите Добрич, Силистра, Русе и отчасти Плевен, Монтана и Видин – това е район, където се отглеждат по-непретенциозните сортове „Бърлей“ и „Вирджиния“ (фиг. 15.-1.).

¹¹ Вж. Аграрен доклад, 2021 г., стр. 28; МЗ, отдел „Агостатистика“, Добиви от полски култури – реколта 2021, № 400 – март 2022.

Фиг. 15.-1. Дял на добива на тютюн по райони

В страната се произвеждат и редица други култури, като памук, маслодаен лен, маточина и др., но тяхното значение е относително по-малко (вж. *Таблица 4.*).

Таблица 4. Добив на други култури за 2021 г.

Култура	Добив в тонове
Соя	2725
Маслодаен лен	906
Фъстъци	777
Памук, влакнодаен	1453
Маточина(суха маса)	2458

Източник: МЗ, отдел „Агростатистика“, бюлетин № 400 – март 2022 г.

Зеленчукопроизводство. Традиционен отрасъл, който се развива още преди Освобождението. Уменията на българските градинари са ценени в Европа (тогава Австро-Унгарска империя), където пренасят българския опит. Днес се отглежда широка гама зеленчуци, за което свидетелстват данните в *Таблица 5.* Добивите са силно зависими от редовното напояване и оптималното торене. Производствените стадии се отличават с относително висока трудоемкост. Значителна част от зеленчукопроизводството е

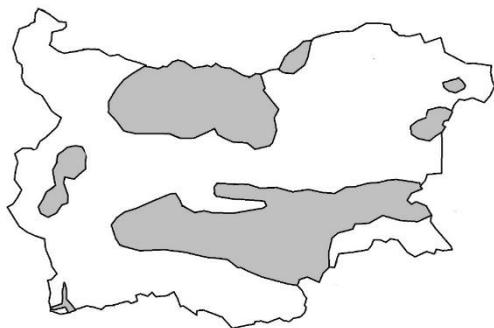
концентрирана край по-големите градове и основните мощности на преработващите предприятия.

В страната са формирани следните зеленчукопроизводителни райони (фиг. 16.): Южен – Пловдивско-Пазарджишки и областите Хасково, Бургас и Ямбол с ок. 35% от производството. Северен централен – с областите Велико Търново, Плевен и отчасти Враца. Освен тях концентрация на зеленчукопроизводство има около София и по долината на р. Струма, преди всичко в Санданско-Петричкото поле със специализация в производството на ранни зеленчуци. Общото производство за 2021 г. е 690 104 т, от които 108 516 т се произвеждат в оранжерии.

Таблица 5. Основни култури на зеленчукопроизводството (в тонове)

Култура	2014 г.	2016 г.	2017 г.	2019 г.	2020 г.	2021 г.
домати	120 489	141 367	158 762	145 012	115 790	116 418
пипер	49 909	72 030	54 822	63 982	50 992	61 576
патладжан	9352	7905	11 908	11 178	-	7804
краставици	51 297	59 622	42 584	67 817	50 202	51 414
корнишони	1966	7031	11 844	5149	3434	2268
дини	33 662	85 654	108 141	96 786	-	107 342
пыпеши	5046	-	26 489	23 430	-	29 203
зеле	42 347	75 650	41 817	46 565	32 066	-
моркови	9614	-	23 539	20 407	8702	12 056
картофи	132 651	127 182	227 815	197 410	192 410	195 639

Източник: МЗ

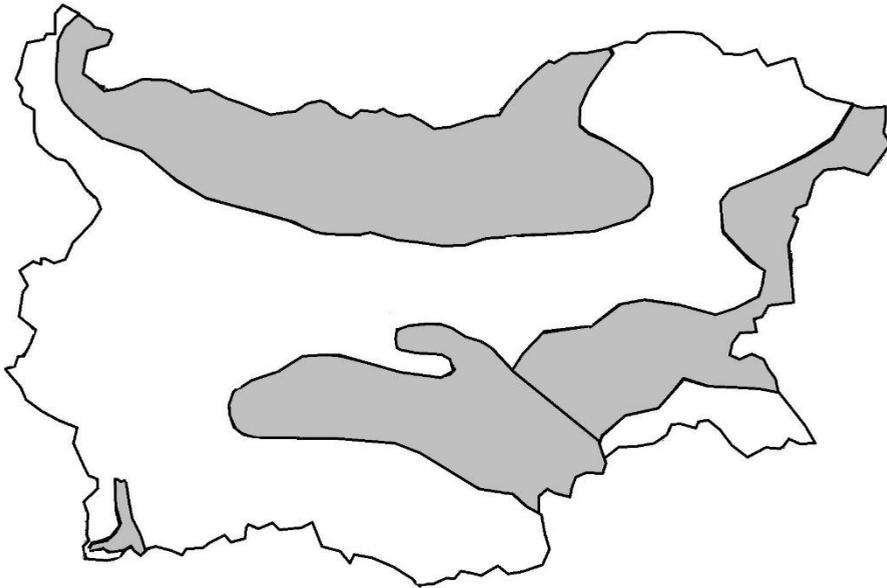
Фиг. 16. Картографска схема на районите на зеленчукопроизводство

Трайни насаждения. *Лозарството* е традиционен отрасъл с дълбоки корени в бита на българина. Лозата най-добре вирее на слънчеви терени до ок. 500 м надморска височина. Площите в България системно намаляват, както и производството. Усилията са да се спре този процес и да се възстановят площите чрез създаване на нови лозя чрез финансовите инструментите на ЕС. Към 2012 г. лозята заема 1,5% от обработваемите площите, а през 2015 г. те вече са 1,08%. В резултат най-чувствително е намаляло производството на грозде в Североизточния район – с 66%. Повече от две трети от тях са в Южна България. Към 2017 г. лозята отново заема около 1,5%, а за 2021 г. те са 50 252 ха (ок. 1,2%). Произведеното грозде за 2021 г. е 178 302 т, като 42% е произведено в Югоизточния район, а в Южния централен – 34%. Формират се следните лозарски райони: *Южен централен* – областите Пловдив, Хасково, отчасти Стара Загора; *Причерноморски* – областите Бургас и Варна; *Северен* – областите Силистра, Русе, Търговище, Разград, Велико Търново, Плевен и т.н. (вж. фиг. 16.). Добивите силно се влияят от агроклиматичните условия и преди всичко от неблагоприятните климатични явления като градушката. Общото производство е представено в Таблица 6. 93% от продукцията се преработва. Повече от две трети от лозовите масиви се намират в Южна България (фиг. 17.)

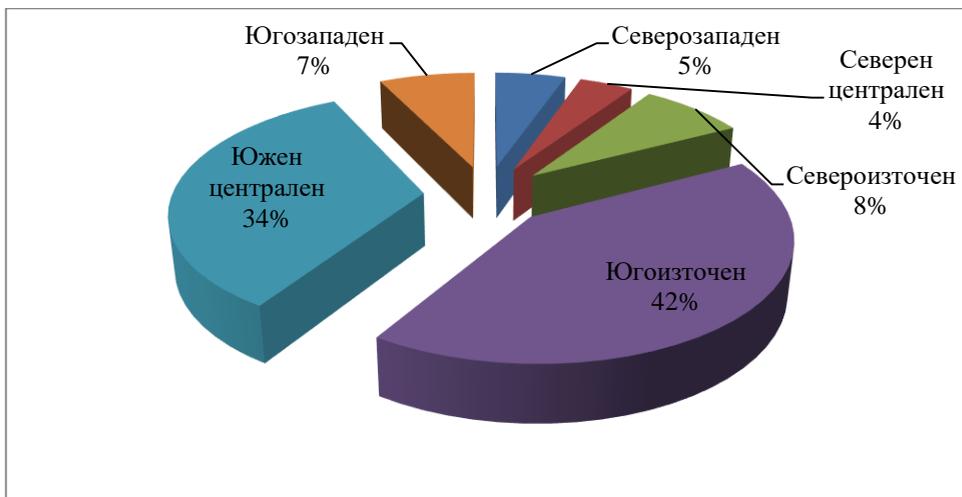
Таблица 6. Производство на грозде (в тонове)¹²

Сорт	2012 г.	2014 г.	2017 г.	2019 г.	2020 г.	2021 г.
винен сорт	250 533	124 730	186 131	164 878	146 221	164 784
десертен сорт	8659	6564,8	14 297	12 843	12 515	13 314
от асма	1480	1436	1 101	813	361	204

¹² МЗ, отдел „Агροстатистика“.

Фиг. 16. Картохема на районите с развито лозарство

Фиг. 17. Производство на грозде по статистически райони – реколта за 2021 в %¹³

¹³ МЗ, отдел „Агростатистика“, Производство на грозде и вино – реколта 2021, № 404 –април 2022.

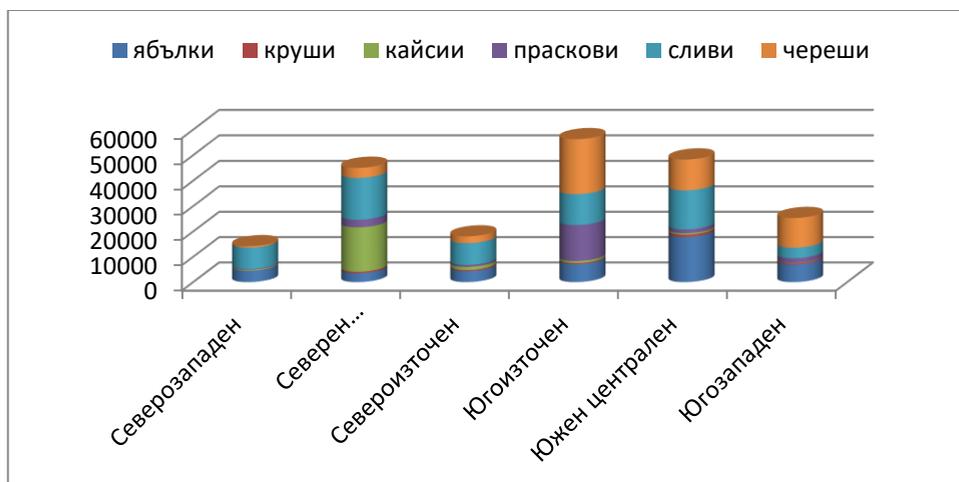
Овощарство. В България овощарството започва да се развива интензивно след Освобождението. Чрез овощните култури се постига оптимално усвояване на по-бедните почви в полупланинските територии на страната. Производството през последни години се стабилизира и за 2014 г. са произведени 168 961 т плодове, а за 2021 г. – 226 118 т¹⁴ (вж. Таблица 7.). Най-важните овощни култури са *сливите, черешите и ябълките*. Производството на ябълки заема ок. 9,6% от площта на овощните насаждения и дава ок. 18,6% от общата продукция на овощарството. Отглеждат се предимно в Кюстендилска, Пловдивска, Пазарджишка област. *Сливата* също е традиционна овощарска култура, заема ок. 18,7% от площите и дава ок. 24% от общата продукция на овощарството. Сливите се използват основно за консервиране и производство на алкохол. Главни производствени райони са областите Ловеч, Габрово, Велико Търново. Отглеждат се и праскови, кайсии, череша, круши, вишни, орехи, бадеми, малини и др. (фиг. 18., 18.-1.)

Таблица 7. Производство на овощни култури (в тонове).

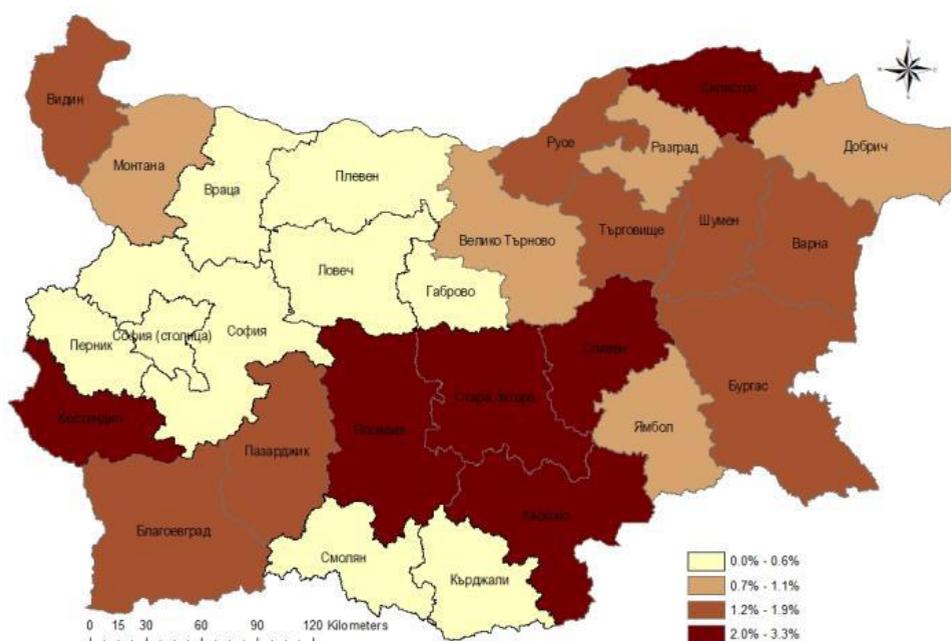
Вид	2012 г.	2014 г.	2017 г.	%	площ %	2019 г.	%	площ %	2021 г.	%	площ %
ябълки	30942	54502	44 927	20,4	8,1	43 622	18,6	9,6	44 030	19,5	6,8
круши	1364	2152	2840	1,3	1	5425	2,3	1,6	3038	1,3	1,1
кайсии	10196	11367	22 542	10,3	5,8	20 244	8,6	6,8	20 701	9,2	5,3
праскови	25214	30483	34 572	15,7	7	33 878	14,4	7,5	21 698	9,6	4,9
сливи	22949	24640	49 194	22,4	16,3	56 192	24	18,7	65 123	28,8	19,2
череша	19512	33294	48 391	22	18,6	54 960	23,4	25,3	52 615	23,3	19,3

Източник: МЗ изчисленията са на автора

¹⁴ МЗ, отдел „Агростатистика“, Производство на плодове в България – реколта 2021, № 403 – април 2022.

Фиг. 18. Производство на плодове – реколта за 2021, по статистически райони (тонове)

Фиг. 18.-1. Относителен дял на площите с трайни насаждения спрямо площта на съответната област към 2020 г.

По окончателни данни на Министерството на земеделието за 2020 г.¹⁵ растениевъдството осигурява основния дял при формиране стойността на брутната продукция от отрасъла. При крайната продукция относителният дял на растениевъдството също е най-голям – 66,6%.

В стойността на крайната продукция от отрасъла водещи остават зърнените и маслодайните култури. Зърнените са на стойност 2 608,5 млн. лв., а маслодайните – 1 444,0 млн. лв., т.е. заедно те формират над половината (51,5%) от стойността на продукцията от отрасъл „Земеделие“.

Най-голям принос за 2020 г. имат следните растениевъди продукти:

- Мека пшеница – дял от 18,7% с 1 474,6 млн. лв.
- Слънчоглед – дял от 15,8% с 1 244,7 млн. лв.
- Царевица за зърно – дял от 11,4% с 893,7 млн. лв.
- Плодове и зеленчуци – дял от 10% с 790,4 млн. лв.

V. Отраслова структура. Животновъдство

Животновъдството е вторият по значение отрасъл на земеделието в България (вж. Приложение 1). Той осигурява както мляко, месо, яйца, така и промишлени суровини, като кожи, мазнини, вълна и други. Усвоява обширни площи от ливади, мери, пасища, доставя органични торове, като по този начин подпомага увеличаването на добивите от растениевъдството. Участва и в износа на страната (фиг. 19.)¹⁶.

¹⁵ МЗ, Аграрен доклад, 2021 г., с. 21.

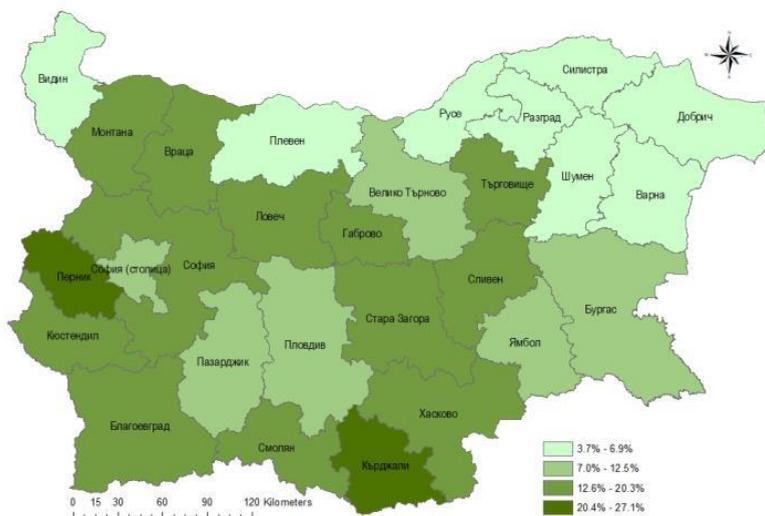
¹⁶ Източник: Аграрен доклад на МЗХГ/ за 2015–2021 г.

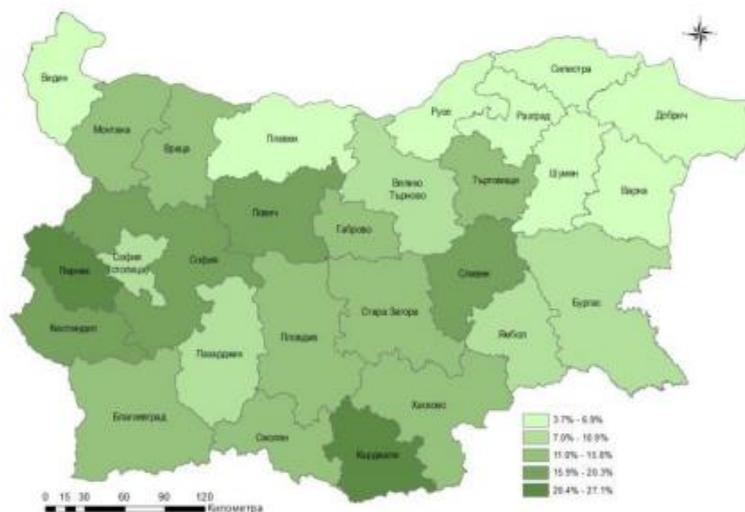
Фиг. 19. Място на животновъдството в %

Животновъдството се влияе по-слабо от природогеографските фактори, сезонността е слабо изразена. Осигурява целогодишна заетост на трудовите ресурси, а производителността на труда е по-висока, сравнена с растениевъдството.

Фактори за развитие и териториално разположение. Животновъдството е силно зависимо от фуражната база. От една страна, му влияе наличието на ливади и пасища (фиг. 20. и 21.), а от друга – производството на фуражи от растениевъдството (груби: сено и слама и сочни: зелена маса) и промишлеността – концентрирани и комбинирани. Разходите за фуражи формират основната част от себестойността на животновъдната продукция. Основен фактор е наличието на преработващи предприятия, както и създаването на затворен цикъл – суровина–преработка–продукт–пазар. Квалифицираните кадри – ветеринарни лекари, зоотехници, инженери, както и държавната политика в областта на отрасъла са съществен фактор.

Фиг. 20. Относителният дял на постоянно затревените площи спрямо площта на съответната област. Постоянно затревени площи (вкл. ливади и овощни градини) в страната за 2020 г. възлизат на 1 403 988 кв.км¹⁷

Фиг. 21. Относителният дял на постоянно затревените площи спрямо площта на съответната област. Постоянно затревени площи (вкл. ливади и овощни градини) в страната за 2021 г. възлизат на 1 397 079 кв.км¹⁸

¹⁷ Източник: МЗХГ.

¹⁸ Източник: МЗХГ.

Подотраслите на животновъдството са: говедовъдство, биволовъдство, свиневъдство, птицевъдство, пчеларство, козевъдство, коневъдство и др. (вж. Таблица 8.). В Таблица 9. е представено разпределението на отглежданите животни по райони.

Таблица 8. Животни, отглеждани в земеделието (брой) по години

Вид	2012 г.	2014 г.	2016 г.	2017 г.	2019 г.	2020 г.	2021 г.
Говеда – общо, в т.ч.:	526 112	552 807	557 800	539 800	510 460	568 726	589 512
вкл. крави общо, в т.ч.:	317 295	344 496	357 200	348 500	331 415	139 734	166 483
от тях млечни	288 749	49 122	271 300	252 000	215 219	227 795	214 936
Биволи – общо, в т.ч.:	9212	9555	13 000	12 400	16 734	20 179	21 686
вкл. биволици	5740	6339	7600	8300	11 471	14 147	15 407
Свине – общо, в т.ч.:	530 945	553 114	616 400	593 000	491 814	592 097	694 663
вкл. свине майки	48776	55 167	47 200	44 600	50 858	46 546	54 353
Овце – общо, в т.ч.:	1 361 545	1 335 283	1 360 100	1 316 100	1 280 983	1 307 771	1 199 547
вкл. овце майки	1 085 175	1 109 047	1 128 900	1 095 600	1 074 644	1 105 776	1 013 239
Кози – общо, в т.ч.:	293 639	292 644	237 500	256 500	228 493	253 401	215 002
вкл. кози майки	236 056	227 618	199 400	220 400	193 881	207 714	179 836
Общо птици от тях:	15 260 000	14 609 000	13 700 000	14 756 000	15 565 000	13964000	14 168 000
кокошки и пилета	13 837 000	12 970 000	12 448 000	12 864 000	1 374 2000	12 411 000	12 176 000
Пуйки	47 000	45 000	32 000	30 000	23 000	21 000	16 000
Патици и др. водоплаващи	1 297 000	1 517 000	1 128 000	1 666 000	1 610 000	1 368 000	1 893 000

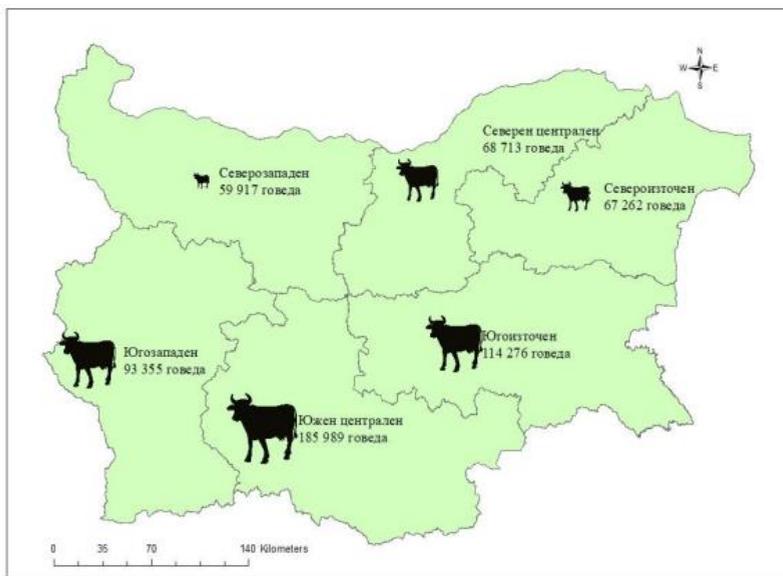
Източник: МЗХГ, МЗ

Таблица 9. Териториално разположение на отглежданите животни по райони (в %) за 2021 г.

Район	говеда	млечни крави	биволи	свине	овце	кози
Северозападен	11	11,6	28,6	3,8	11,1	15,5
Северен централен	11,4	10	10,9	20,2	8,6	13,5
Североизточен	11,7	10,4	8,5	38,1	14,2	11
Югоизточен	19,4	19,4	21,3	26	20,3	16,4
Югозападен	15	15,4	7,3	1,6	18,8	26
Южен централен	31,5	33,3	23,4	10,3	27	17,6

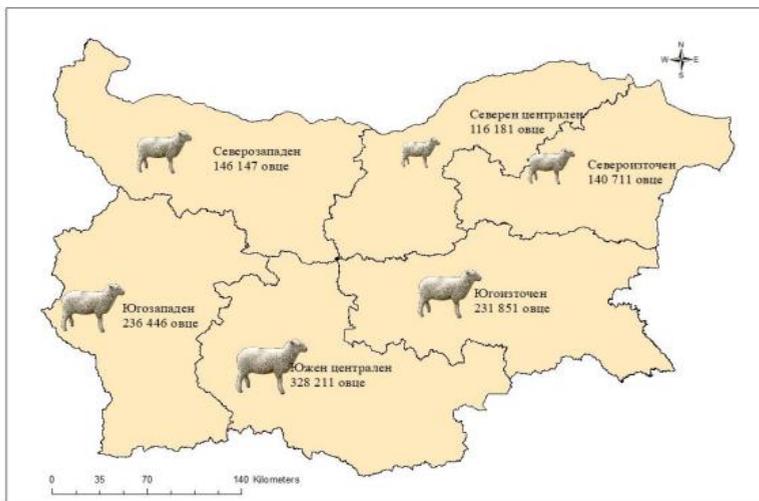
Източник: МЗ

Говедовъдство. Традиционен отрасъл. Отглеждат се ок. 580 000 броя говеда, вкл. ок. 220 000 броя дойни крави. Освен породата „Черношарено говедо“ се отглеждат и животни от месните „Родопско говедо“ и „Сиво искърско говедо“. Развива се в районите с фуражна база – областите от Дунавската равнина, Горнотракийската низина, в Бургаско и Ямболско.(фиг. 22.)

Фиг. 22. Разпределение на отглежданите говеда към 1 ноември 2021 г. по статистически райони

Овцевъдство. Най-традиционният отрасъл с най-голям брой животни. промишленост.

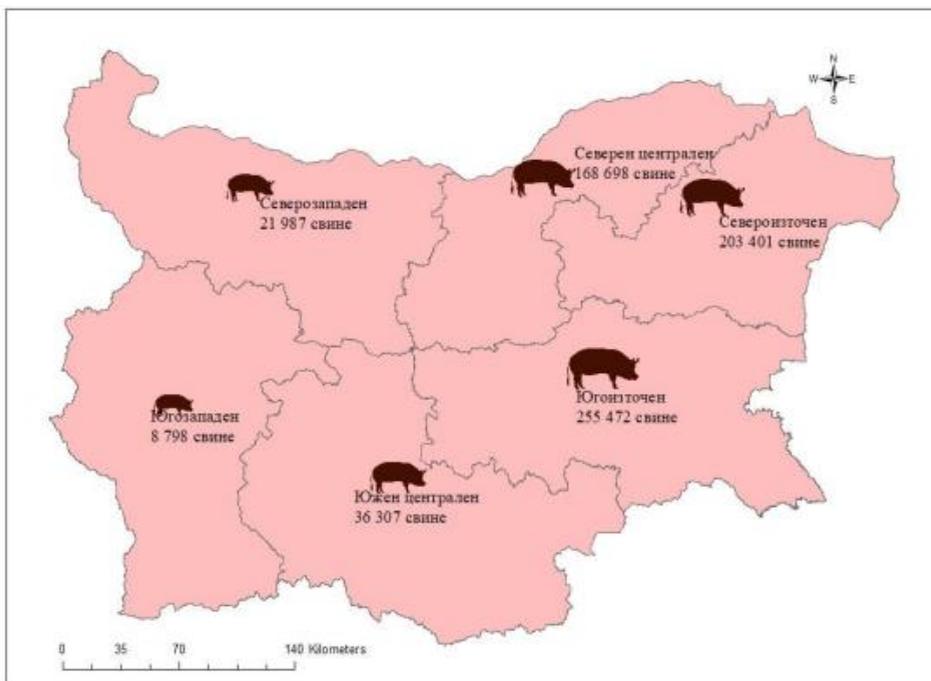

Фиг. 23. Разпределение на отглежданите овце към 1 ноември 2021 г. по статистически райони ¹⁹

Дава ок. 8–10% от животновъдната продукция и ок. 6–8% от млякото и месото, като същевременно осигурява част от суровините за вълнотекстилната Най-разпространени породи са „Черноглава плевенска“, „Свищовска бяла“, „Бяла южнобългарска“, „Медночервена карнобатска овца“ и др. Отглеждат се пасищно, а допълнително се използват и фуражи. Броят на отглежданите овце в страната след 1989 г. намалява повече от пет пъти. Към 2021 г. те са около 1199 хил. бр. гл. Отглеждат се в Родопите, Бургаско, в Стара планина, Североизточна и Югоизточна България (фиг. 23.).

Свиневъдство. Животновъден отрасъл, осигуряващ суровини за месната, кожарската, обувната и химическата промишленост. Продукцията му се отличава с висока рентабилност.

¹⁹ По МЗ, отдел „Агростатистика“, Селскостопанските животни в България към 1 ноември 2021 г., № 405 – април 2022.

Фиг. 24. Разпределение на отглежданите свине към 1 ноември 2021 г. по статистически райони

При свинете кланичният рандеман е много по-висок в сравнение с повечето домашни животни, традиционно отглеждани у нас – 70–80%. Най-продуктивни са породите „Българска бяла“, „Датски ландрас“ и „Мангалица“. В Източна Стара планина, Сакар и Странджа е разпространена „Източнобългарската“, която се отглежда при пасищни условия. Традиционно за страната и характерно за повечето села и по-малките градове е домашното свиневъдство. В процеса на преход към пазарно стопанство се увеличава относителният дял на дребните и средните частни свинеферми.

Животните са подходящи за механизано отглеждане, тъй като използват предимно концентрирани и комбинирани фуражи и биологични отпадъци. Животновъдните ферми са замърсител на водите, почвите и въздуха. Броят на отглежданите свине е стабилен и варира между 500–600 хил. бр. гл. (вж. Таблица 8.). Най-голям е броят на отглежданите свине в Югоизточния, Североизточния и Северния централен район (фиг. 24.).

Птицевъдство. Подотрасълът осигурява месо, яйца и пух. Отглеждат се кокошки, патици и други птици. Изхранването им зависи от производството на концентрирани и комбинирани фуражи. Отглеждането е механизано и автоматизирано. Най-много се отглеждат кокошки и пилета за месо (фиг. 25.).

Най-голям брой птици се отглеждат в Северния централен, Североизточния и Южния централен район (Таблица 10. и фиг. 25.).

Таблица 10. Основни видове птици, отглеждани по статистически райони към 31 декември 2021 г. в %

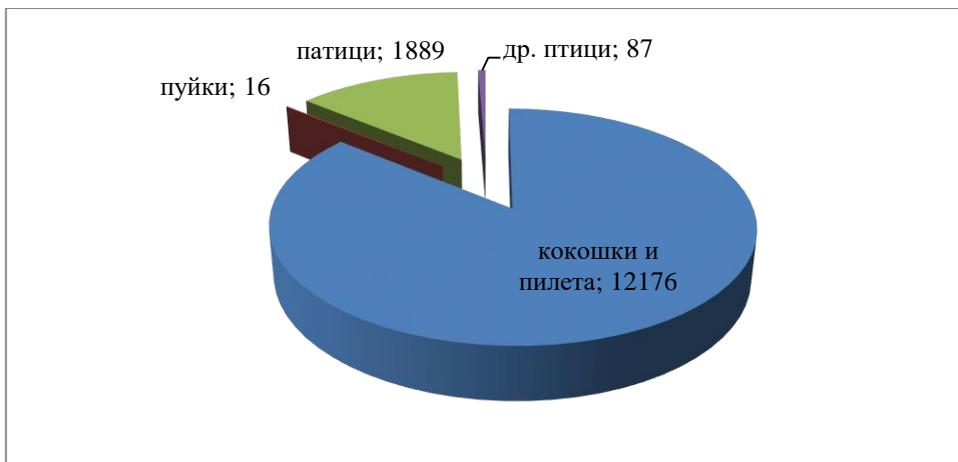
Район	Общ брой кокошки и пилета	пуйки	патици	Общо птици
Северозападен	7,1	12,5	13,4	7,9
Северен централен	42,8	6,25	-	38
Североизточен	22,2	6,25	-	19,9
Югоизточен	15,9	25	27	17,5
Югозападен	2,5	12,5	0,8	2,7
Южен централен	9,3	31,25	43,8	14

Източник: МЗХГ, отдел „Агростатистика“ - анкета „Птицевъдството в България през 2021 г.“, изчисленията са на автора

Фиг. 25. Източник: МЗХГ/МЗ, отдел „Агростатистика” – анкети „Птицевъдството в България”

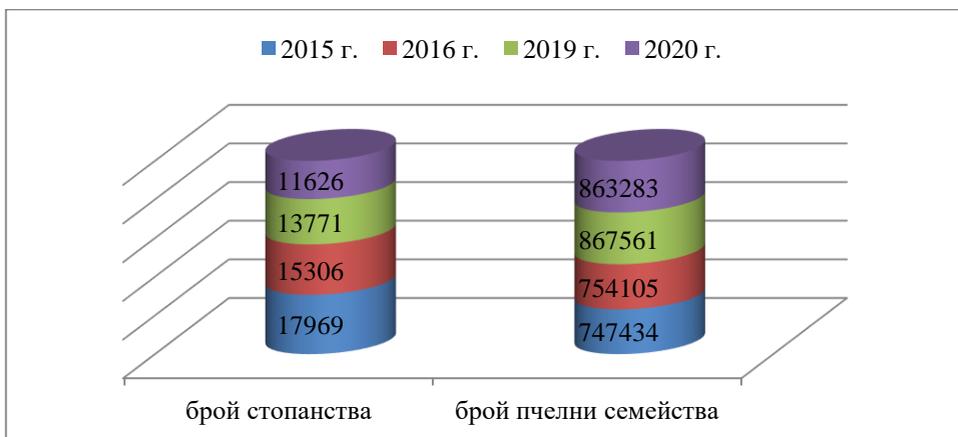
В края на 2021 г. в България се отглеждат 14 168 000 броя птици, от които кокошките и пилетата заемат най-голям дял (фиг. 26).

Фиг. 26. Основни видове птици, отглеждани в България към 31.12.2021 г. в хил. броя

Източник: МЗ, отдел „Агростатистика“ - анкета „Птицевъдството в България през 2021 г.“

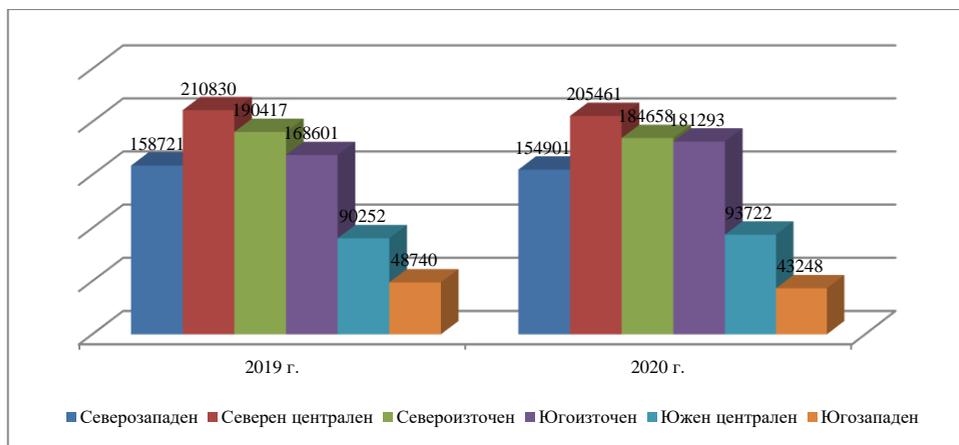
Пчеларство. Пчеларството е стар поминък на населението в планинските и полупланинските райони. През последните години пчелните семейства се увеличават (*фиг. 27.*). Пчелните продукти имат ценни хранителни и лечебни свойства. Пчеларството подпомага опрашването на растенията и допринася за повишаване на добивите в растениевъдството.

Фиг. 27. Движение на стопанствата и броя на пчелните семейства²⁰

²⁰ Източник: МЗХГ/МЗ аграрен доклад за 2017–2021 г.

За 2020 г. пчелните семейства са 863 283. Пчелните стопанства за 2020 г. са 11 626. Пчеларството е по-широко разпространено в Северна и Югоизточна България, където през 2020 г. се отглеждат 84% от пчелните семейства. Най-голям брой пчелни семейства се намират в Северен централен район, следван от Североизточен, Югоизточен и Северозападен район. По-слабо застъпено е пчеларството в Югозападния и Южния централен район, където се отглеждат 16% от пчелните семейства (фиг. 28.)²¹.

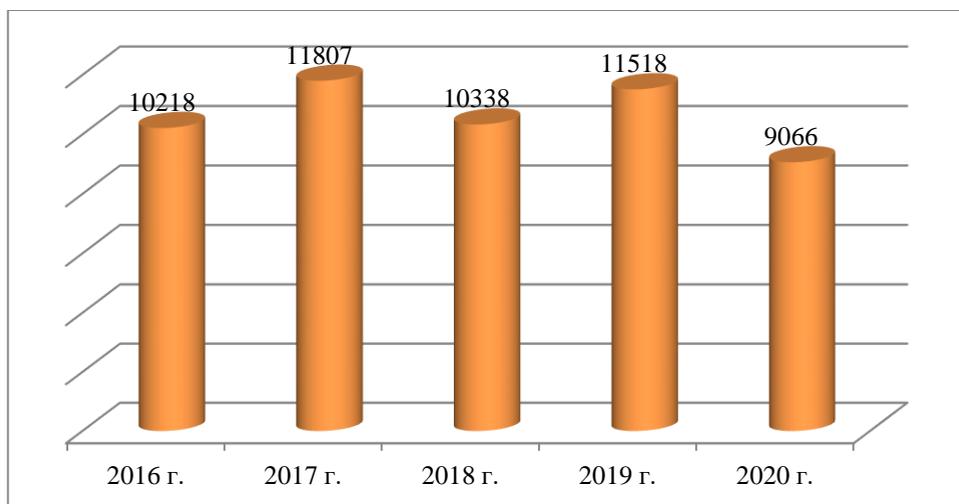

Фиг. 28. Брой пчелни семейства по райони през 2019 и 2020 г.²²

Добитият пчелен мед за 2020 г. въпреки някои неблагоприятни условия е 9 066 т (фиг. 30.).

²¹ Вж. Пак там.

²²Източник: МЗХГ, отдел „Агростатистика“.

Фиг. 30. Производство на пчелен мед през периода 2016 – 2020 г. в тонове

Източник: МЗХГ, отдел „Агростатистика”

Отчита се по-слаб добив в сравнение с предходните години, но от друга страна, се наблюдава увеличение на реализирания пчелен мед.

Трябва да се посочи, че държавната политика в подкрепа на българските пчелари се осъществява чрез приета през 2020 г. пета тригодишна Национална програма по пчеларство (НПП) 2020 – 2022 г. Само за финансовата 2020 г. е осигурен бюджет в размер на 6 399 307 лв. (в т.ч. 50% национално съфинансиране). Усвоените от пчеларите средства са в размер на 4 938 010 лв., или 77% от общия ресурс²³.

Проблеми и перспективи. За отрасъла като цяло е характерно намаляване броя на животните и дела на животновъдството в общата земеделска продукция. Редица производства замърсяват околната среда. Като цяло животновъдството не задоволява българския пазар на редица продукти, което налага внос. Отрасълът с подкрепата на държавата и Европейския съюз е в състояние бързо да увеличи своята продукция – за целта обаче са необходими целенасочени инвестиции и тясно обвързване с преработващата промишленост и пазара.

VI. Биологично земеделие

Важен етап от развитието на българското земеделие е преходът към биологично производство. В България са налице редица основни

²³ По „Аграрен доклад“ 2021 г.

предпоставки, биологичното земеделие да намери своето място и развитие – качествени и разнообразни поземлени ресурси, благоприятни климатични условия, традиции и богат производствен опит. Счита се, че определящ за биоземеделието е „специфичният метод на производство, който поддържа екологичните баланси и произвежда продукция, покриваща принципите на екологичните цикли „растения – животни – почва“²⁴.

На този етап обаче, трябва да подчертаем, че едва 7,2% от регистрираните за 2020 г. земеделски стопани попадат в системата за контрол като биологични оператори.

Така например в отрасъл „Растениевъдство“ за 2020 г. се прилагат методи на биоземеделие върху малко над 116 000 ха, което е едва 2,3% от използваната земеделска площ в страната. От данните (Таблица 11.) е видно, че с най-голям дял са ливадите и пасищата, техническите култури и трайните насаждения.

Таблица 11. Площи в системата на контрол, в т.ч. „в преход“ и „биологични“ (ха)

Вид култури	2020 г.
Зърнено-житни, вкл. ориз	15 550,3
Зърнено-бобови, протеинови култури	12 245,4
Кореноплодни	433,4
Технически – общо	27 253,1
Култури за зелено/фуражни	468,7
Пресни зеленчуци	2107,8
Трайни насаждения	24 829,3
Постоянни ливади и пасища	30 153,8
Угари	3191,8
Общо площи	116 233,5

Източник: МЗ, Аграрен доклад, 2021 г.

Биологичното животновъдство е по-слабо развито от биологичното растениевъдство. По биологичен начин в страната се отглеждат основно овце, говеда, кози и пчелни семейства. По данни на Министерството на земеделието за 2020 г. са регистрирани селскостопански животни в система на контрол, както следва: говеда – 10 343, овце – 19 090, кози – 8296, пчелни семейства - 223 151.

²⁴ МЗ, „Аграрен доклад“, 2021, с. 50.

Съответно това са 1,8%, 1,5%, 3,3% и 25,8% от общия брой отглеждани през 2020 г. селскостопански животни.

Изводът, който неизбежно се налага, е, че в сектора биоземеделieto е застъпено по-скоро символично (с изключение на пчеларството), земеделските стопани не намират стимул и достатъчна мотивация да развият биоземеделие. Това е тревожна констатация, която поставя българския земеделски производител в труден период с оглед на Общата земеделска политика на Европейския съюз за новия програмен период, зелената сделка и плащанията по условие.

VII. Земеделски структури. Аграрна структура²⁵

Значението на аграрната структура се определя от обстоятелството, че размерът на стопанисваната земя е „рамката“, в която се съчетават факторите на земеделското производство – земеделската земя, аграрният капитал и земеделският труд. От степента на тяхното хармонично съчетаване зависи продуктивността на всеки фактор поотделно.

Българските аграрикономисти изучават проблемите на аграрната структура още от последната четвърт на 19. в. Тези проблеми стават особено актуални през първата половина на 20. в., когато поредицата от поземлени реформи раздробява поземлената собственост и „свива“ размера на земеделските стопанства. След реформата от 1946 г. 67% от земеделските стопанства разполагат със земеделски земи в размер до 50 дка, а още 25% от стопанствата разполагат със земеделски земи в размер от 50 до 100 дка. Аграрикономистите от този период, които познават напредничавата аграрна мисъл в европейските страни и трезво преценяват неблагоприятното състояние на аграрната структура, я наричат „аграрна конституция“, с което отчитат определящото влияние на аграрната структура върху цялостния облик на българското земеделие и върху най-важните му стопански, социални и демографски измерения.

Аграрната структура се установява с преброяванията на земеделските стопанства, които се извършват през определени периоди от време, или от данните на текущата статистика. Въз основа на набраните данни земеделските стопанства се групират според размера на стопанисваната земя във физически декари. В някои европейски

²⁵ Виж. Лаков, П. Национално аграрно стопанство, учебно помагало за електронно обучение във ВУ, второ, преработено и допълнено издание. Пловдив: АИ „Талант“ към ВУАР, 2021, ISBN 978-619-203-315-6, сайт (платформа) за e-book: [http:// uni.euuard.bg/](http://uni.euuard.bg/)

страна аграрната структура се конструира и изучава в условни числа, отчитащи едновременно и размера на стопанисваната земя, и останалия потенциал на стопанството, представен от неговите дълготрайни материални активи (ДМА), пресметнати за целта с подходящи методики.

За основните характеристики на аграрната структура може да се съди от данните на последните преброявания на земеделските стопанства през 2003 и 2010 г., представени в *Таблица 12*.

Първото преброяване е осъществено през втората половина на 2003 г. и съгласно нормативната уредба на Европейския съюз (Правилник № 571/88 и последвалите го изменения). От преброяването са обхванати всички земеделски стопанства в страната, които по смисъла на селскостопанската статистика отговарят на определени условия, свързани с размера на обработваните от тях площи, броя на отглежданите животни или обема на произведената продукция.

Данните дават представа за съвременното състояние на аграрната структура и за основните ѝ параметри. В първото преброяване са обхванати около 680 000 земеделски стопанства, 668 000 от които стопанисват собствена или наета под някаква форма земеделска земя. Средният размер на едно земеделско стопанство е 43,4 дка. В същото време 78,4% от земеделските стопанства в страната стопанисват до 10 дка, или 6,6% от общия размер на земеделската земя, стопанисвана от анкетираните стопанства. Земеделските стопанства, обработващи земеделска земя с размер от 10 до 50 дка, са 120 000, или 18% от общия брой на анкетираните стопанства, като всяко от тях стопанисва средно по 19 дка земя. Дори на стопанствата в групата, стопанисващи от 50 до 1000 дка се падат средно по 140,9 дка земеделска земя. Едва в групата на стопанствата, обработващи повече от 1000 дка земя, където оперират близо 4000 стопанства, се падат средно по 5500 дка. Следователно налице е поляризация на аграрната структура – две трети от анкетираните единици стопанисват едва 6–7% от общия размер на стопанисваната земя от преброените стопанства, а само 0,6% от стопанствата – 76%. Другият извод е, че в преобладаващия брой стопанства хармонията в съчетаването на земеделската земя, земеделския труд и аграрния капитал е трудно осъществима, което определя и ниската продуктивност на основните фактори на земеделския производствен процес.

Таблица 12. Аграрна структура на земеделските стопанства през 2003 и 2010 г.

Размер на стопанисваната земя (дка)	Земеделски стопанства (хил. бр.)		Относителен дял от общия им брой (%)		Общ размер на стопанисваната земя (хил. дка)		Относителен дял от общия ѝ размер (%)		Среден размер на стопанисваната земя в едно стопанство (дка)	
	2003	2010	2003	2010	2003	2010	2003	2010	2003	2010
до 5,0	360	181	53,9	50,6	870	367	3,0	1,0	2,4	2,0
от 5,1 до 10,0	164	67	24,5	18,8	1 060	449	3,6	1,2	6,5	6,7
от 10,1 до 20,0	80	47	12,0	13,2	1 080	626	3,7	1,7	13,5	13,3
от 20,1 до 50,0	40	30	6,0	8,4	1 190	905	4,2	2,5	29,8	30,2
от 50,1 до 1 000,0	20	27	3,0	7,6	2 818	5 528	9,7	15,0	140,9	204,7
над 1 000,1	4	5	0,6	1,4	22 000	28 295	75,8	78,3	5500,0	5 659,0
Общо	668	357	100,0	100,0	29 018	36 170	100,0	100,0	43,4	101,3

Източник: Преброяване на земеделските стопанства 2003 г., МЗГ, Агростатистика и Преброяване на земеделските стопанства в Република България, 2010, МЗХ, Агростатистика.

Данните от второто преброяване на земеделските стопанства в Република България, проведено през 2010 г., показват, че общият брой на преброените стопанства е 371 100. В сравнение с 2003 г. той е намалел с 44%. Намалението на броя на земеделските стопанства за същия период е характерно за всички страни членове на ЕС. В Чехия намалението е с 50%, в Латвия – с 34%, в Унгария – с 25%, в Полша – с 31%, в Англия – с 28%, а в останалите страни – в рамките от 11 до 22%.

Около 358 000 земеделски стопанства използват земеделска площ, а над 13 000 не използват земеделска площ. Средният размер на използваната земеделска площ (ИЗП) в едно стопанство е нараснал до 101,3 дка. Запазва се обаче основната характеристика на структурата на земеделските стопанства – 69,5% от преброените стопанства са с използвана земеделска площ в размер до 10 дка. Всички те стопанисват едва 2,3% от общия размер на използваната земеделска площ в Р България, докато 1,4% от стопанствата стопанисват 78,2% от използваната земеделска площ. Земеделските стопанства с размер от 10 до 50 дка стопанисват 4,2% от ИЗП. Стопанствата с размер от 50 до 100 дка са 7,2% от общия брой на преброените стопанства и стопанисват 15,3% от използваната земеделска площ в страната.

По време на преброяването са анкетирани и 106 012 земеделски стопанства, които не отговарят на дефиницията за земеделско стопанство от Закона за преброяване на земеделските стопанства в Република България през 2010 г. Те обаче също разполагат с използвана земеделска площ в размер на 83 320 дка. Тези стопанства отглеждат зърнени култури, фуражни култури, зеленчуци и лозя. Притежават постоянно затревени площи, отглеждат десетки хиляди животни, почти милион птици, зайци и пчелни семейства.

Същите изводи подсказва и структурата на земеделските стопанства според техния юридически статут (*Таблица 13.*). Частните земеделски стопанства, които са 99% от преброените, притежават малко повече от 30% от стопанисваната земя, при среден размер на едно стопанство 13,3 дка. Значително по-високи са средните размери на кооперативните земеделски стопанства, на стопанствата на търговските дружества и едноличните търговци.

Таблица 13. Структура на земеделските стопанства според юридическия им статут

Юридически статут на стопанствата	Земеделски стопанства (бр.)		Относителен дял от общия им брой (%)		Общ размер на стопанисваната земя (хил. дка)		Относителен дял от общия ѝ размер (%)		Среден размер на стопанисваната земя от едно стопанство (дка)	
	2003	2010	2003	2010	2003	2010	2003	2010	2003	2010
Физически лица	661 340	350 041	99,00	98,03	8 770	12 013	30,50	33,21	13,3	34,3
Еднолични търговци	2 976	2 134	0,45	0,60	3 405	5 444	11,70	15,05	1 144,2	2 551,1
Земеделски кооперации	1 992	941	0,30	0,26	11 684	6 436	40,20	17,79	5 865,5	6 839,5
Търговски дружества	1 339	3 639	0,20	1,02	4 699	11 514	16,10	31,84	3 509,3	3 164,1
Други стопанства	353	319	0,05	0,09	460	763	1,50	2,11	1 303,1	2 391,8
Общо	668 000		100,00		29 018	36 170	100,00	100,00	43,4	101,3

Източник: Преброяване на земеделските стопанства в Р България през 2003 и 2010 г., МЗХ, „Агростатистика“.

Преброяването на земеделските стопанства през 2010 г. още веднъж подчертава големите разлики в размера на стопанствата на физическите и юридическите лица. Стопанствата на физически лица с ИЗП са 350 041, като само 26 211 от тях стопанисват над 50 дка и обработват 80,7% от общата използвана земеделска площ в земеделските стопанства на физическите лица. В стопанствата на юридическите лица средният размер на ИЗП е далеч по-голям, като за търговските дружества тя достига до 3164 дка, а при кооперациите – до 6839 декара.

През 2013 г. земеделските стопанства в България са 254 142. В сравнение с 2010 г. средната използвана земеделска площ на стопанство се увеличава с 53%, като достига 155 дка. Най-значително е намалението на броя на дребните стопанства с до 10 дка, а по-умерено – при тези с между 10 и 100 дка.

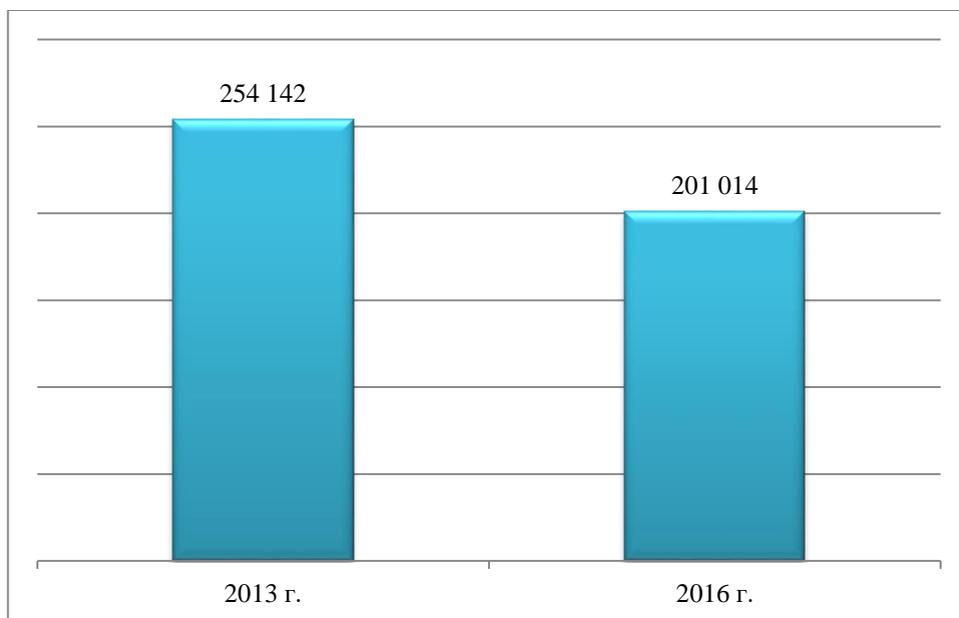
Резултатите от преброяванията на земеделските стопанства в България, проведени през 2003 и 2010 г., и от структурните анкети, вкл. и през 2013 г., показват съсредоточаване на 75% от земеделските стопанства в рамките на стопанисваната земя до 20 дка, докато повече от 85% от използваната земеделска площ е съсредоточена в 3,6% от стопанствата, стопанисващи над 500 дка земеделска земя. В тях са концентрирани основните финансови ресурси – и като стойност на произведената продукция, и като размер на субсидиите, които получават. По изчисления на БАН¹ по I стълб – Директни плащания за 2007–2013 г. 75% от субсидията са получени от 3700 физически и юридически лица, които на практика представляват 100 свързани лица. Аналогична е ситуацията и по II стълб – Развитие на селските райони – от 3242 млн. евро са усвоени около 2609 млн., от тях 67% са усвоени от 100-те свързани лица. В българското земеделие се е наложила едрофермерската аграрна структура.

Споделяме възгледа, че това е трайно негативни тенденции в развитието на българското земеделие – обстоятелство, довело до висока концентрация на земята, което е капиталът в сектора и е създадо монопол при арендуването на земеделската земя.

Каква е ситуацията в следващите периоди? На *фиг. 31.* е представена динамиката на регистрираните земеделски стопанства².

¹ Вж. Годишен доклад за 2016 г. на Институт за икономически изследвания при БАН.

² МЗХГ, отдел „Агростатистика“, ГДЗРП, Структура на земеделските стопанства за 2016 г.

Фиг. 31. Брой на регистрираните земеделски стопанства по години

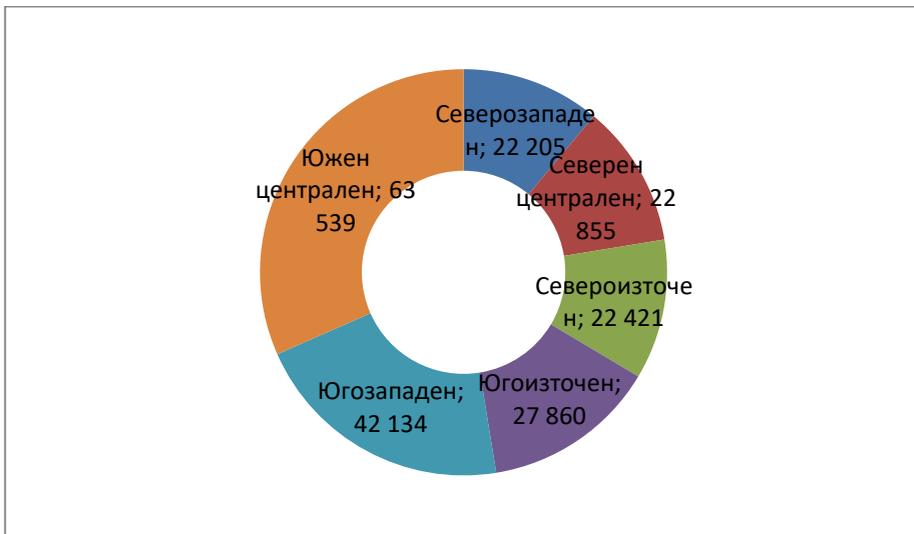
От представените данни става ясно, че продължава тенденцията към намаляване броя на земеделските стопанства. Нещо повече, за периода 2013–2016 г. намалението е с 1,26%. За същия период паралелно протича процес на окрупняване на стопанствата. За 2016 г. 5% от земеделските стопанства разполагат с 85,2% от използваните земеделски площи (ИЗП), или средно по 342,9 ха на стопанство. От друга страна, 56% от земеделските стопанства разполагат с 0,89% от ИЗП, като средно на стопанство се падат по 0,33 ха. Останалите стопанства се разделят на следните категории: 1) 8,3% от стопанствата разполагат с 9,6% от ИЗП, или средно с 23,6 ха; 2) 16,1 от стопанствата разполагат с 3,4% от ИЗП, или средно с 4,34 ха; 3) 1,5% от стопанствата разполагат с 0,95% от ИЗП, или с 1,31 ха. Трябва да посочим и факта, че 8% от регистрираните земеделски стопанства не използват земеделски площи³.

Разпределението на стопанствата по райони е представено на *фиг. 32*⁴. Прави впечатление, че районите с най-много обработваема

³ По: МЗХГ, отдел „Агростатистика“, ГДЗРП, Структура на земеделските стопанства за 2016 г.

⁴ По: МЗХГ, отдел „Агростатистика“, ГДЗРП, Структура на земеделските стопанства за 2016 г.

земя имат най-малък брой регистрирани земеделски производители, и обратното. Разпределението на земеделските стопанства по райони и анализът на данните за 2016 г. дават основание да направим извода, че в районите с най-големи площи от обработваема земя се намират най-едрите земеделски производители. Това практически са областите, където са разположени Дунавската равнина, отчасти Предбалкана и Бургаската низина.

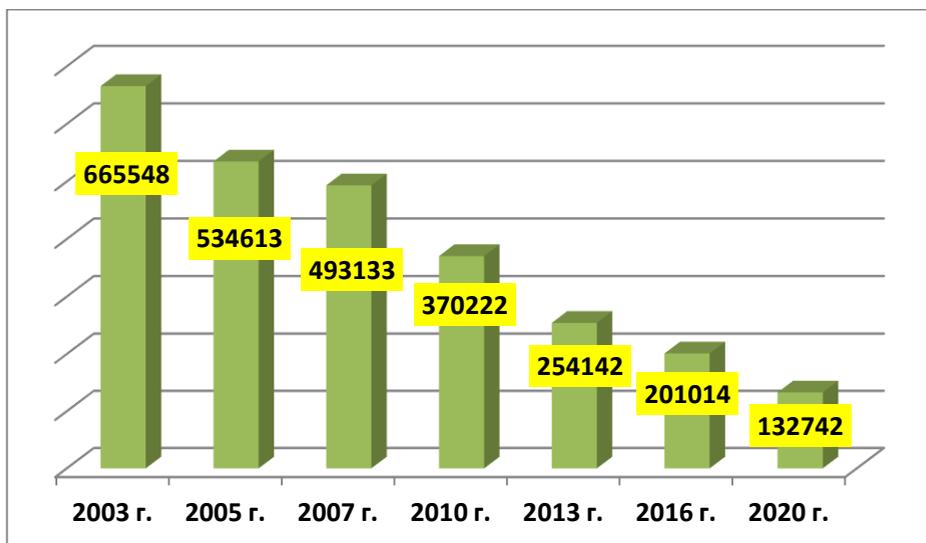

Фиг. 32. Брой на регистрираните земеделски стопанства по райони за 2016 г.

От 1 септември до 18 декември 2020 г. в България се проведе ново преброяване на земеделските стопанства. Това е най-голямото изчерпателно статистическо изследване в националното аграрно стопанство, което се провежда на всеки 10 години по препоръка на Организацията по прехрана и земеделие на ООН (FAO). Правилата за провеждането му са установени с Регламент (ЕС) 2018/1091 на Европейския парламент и на Съвета и със Закона за преброяване на земеделските стопанства в Република България през 2020 г.

По данни от преброяването през 2020 г. броят на земеделските стопанства, отговарящи на критериите за праг, посочени в Закона за преброяване на земеделските стопанства в Република България през

2020 г., е 132 400 (фиг. 33.), което е с 64% по-малко спрямо броя им, отчетен по време на преброяването през 2010 г.⁵

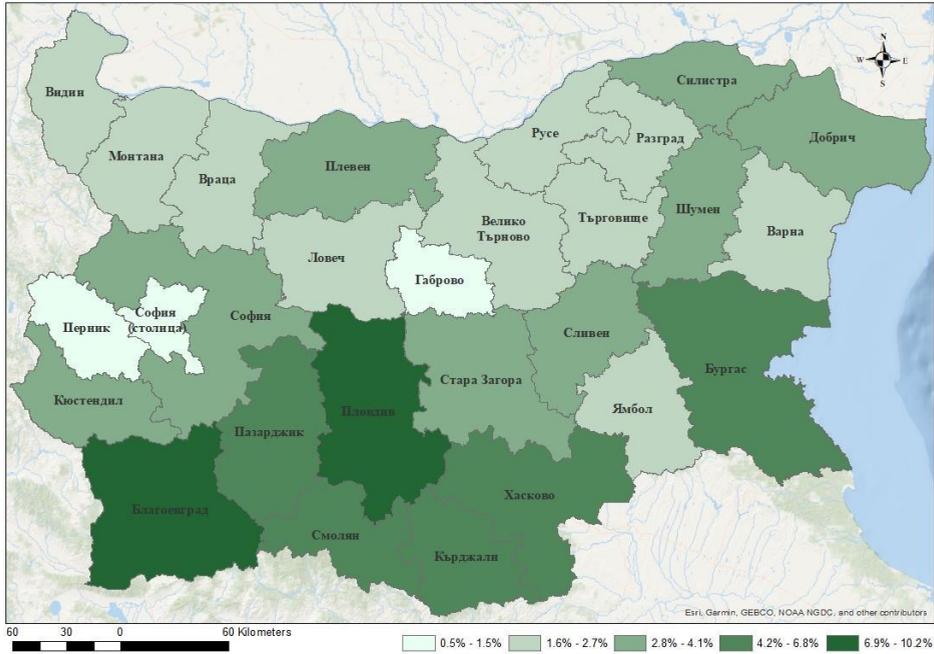

Фиг. 33. Брой на земеделските стопанства по години

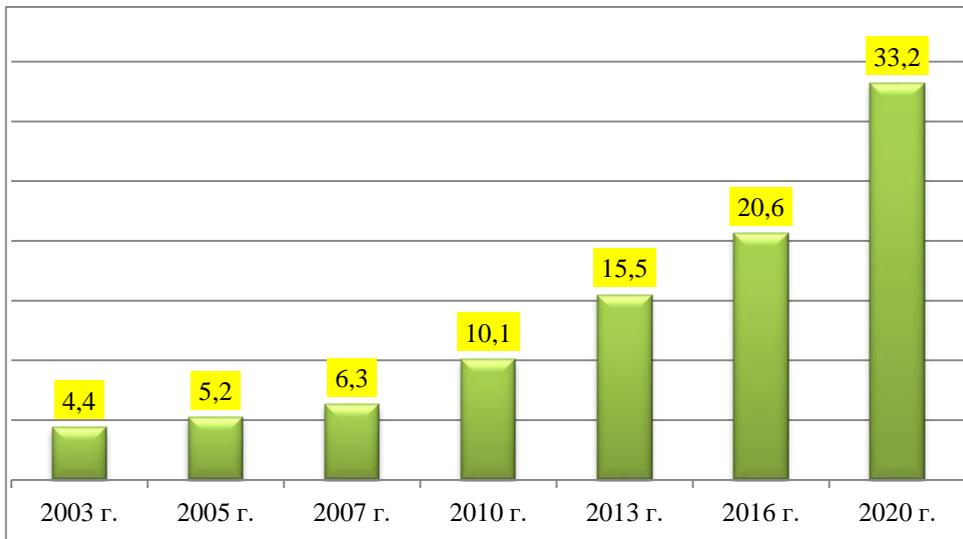
Най-голям е броят на земеделските стопанства в областите Благоевград и Пловдив, съответно 10.2% и 8.2% от общия брой на стопанствата в страната през 2020 г. Най-малък е броят на стопанствата в областите Габрово и София (столица) – съответно 1.0% и 0.5% (вж. фиг. 34.).

През 2020 г. стопанисваната от земеделските стопанства използвана земеделска площ достига 3 957 000 ха и се увеличава с 9% спрямо 2010 г. Средната ИЗП на земеделските стопанства със земя нараства до 33 ха, при 10 ха, отчетена през 2010 г. (вж. фиг. 35. и 36.).

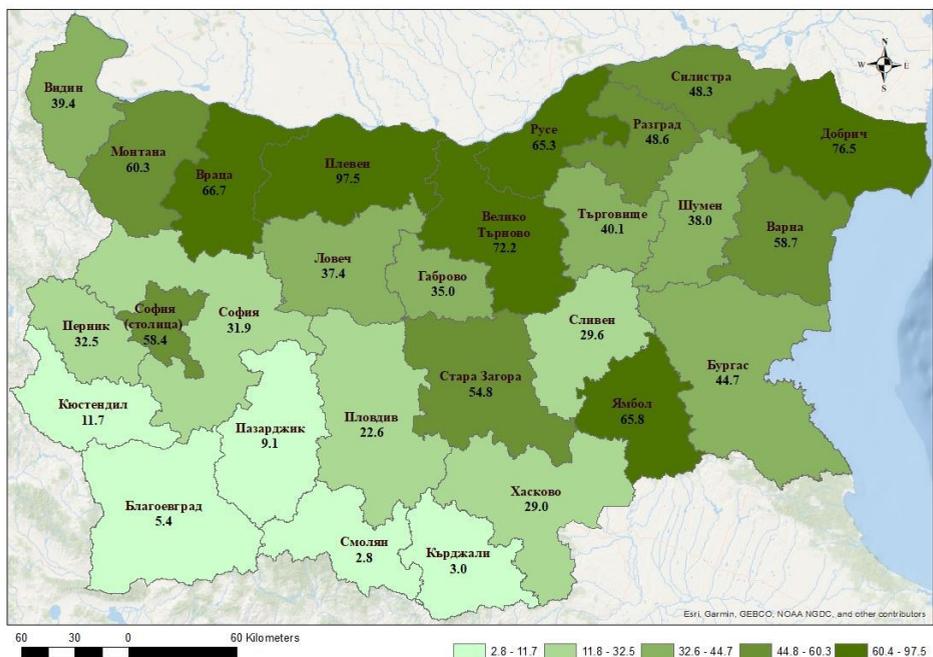
⁵ По: МЗХГ, отдел „Агростатистика“, Преброяване на земеделските стопанства през 2020 г., № 390 – април 2021.

Фиг. 34. Разпределение на земеделските стопанства по местоположение

Фиг. 35. Средна използване земеделска площ на стопанствата със земя (ха)

Фиг. 36. Средна ИЗП на стопанствата със земя (ха) през 2020 г.

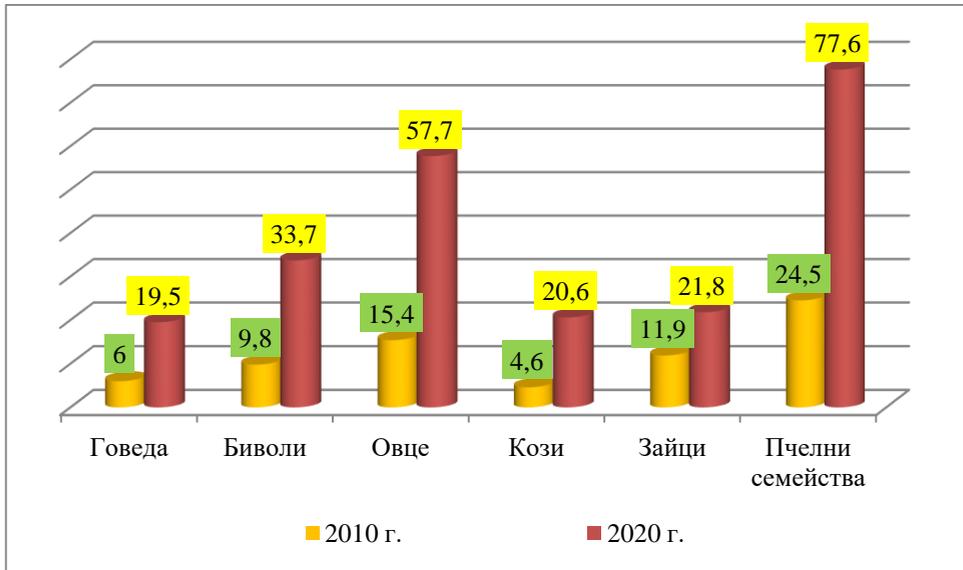
Значително намалява броят на стопанствата с ИЗП под 10 ха спрямо 2010 г. Най-голямо е намалението (80%) на стопанствата с ИЗП до 1 ха. Около 9% от стопанствата (с 50 ха и повече ИЗП) стопанисват 85% от ИЗП. Техният брой се увеличава с 28% спрямо преброяването през 2010 г. (Таблица 14).

Таблица 14. Разпределение на ИЗП по размер на стопанисваните площи

Година	>0 ха и < 1 ха		≥1 ха и < 2 ха		≥2 ха и < 10 ха		≥10 ха и < 50 ха		≥ 50 ха	
	Брой	ИЗП	Брой	ИЗП	Брой	ИЗП	Брой	ИЗП	Брой	ИЗП
	стопанств.	(ха)	стопанств.	(ха)	стопанств.	(ха)	стопанств.	(ха)	стопанств.	(ха)
2003	501700	192600	90000	120200	51600	185900	6400	126900	5100	2278900
2010	248000	81600	46900	62600	41100	163100	12800	278600	8200	3031000
2020	37452	16213	19796	28124	34510	157050	22154	536819	13266	4564152

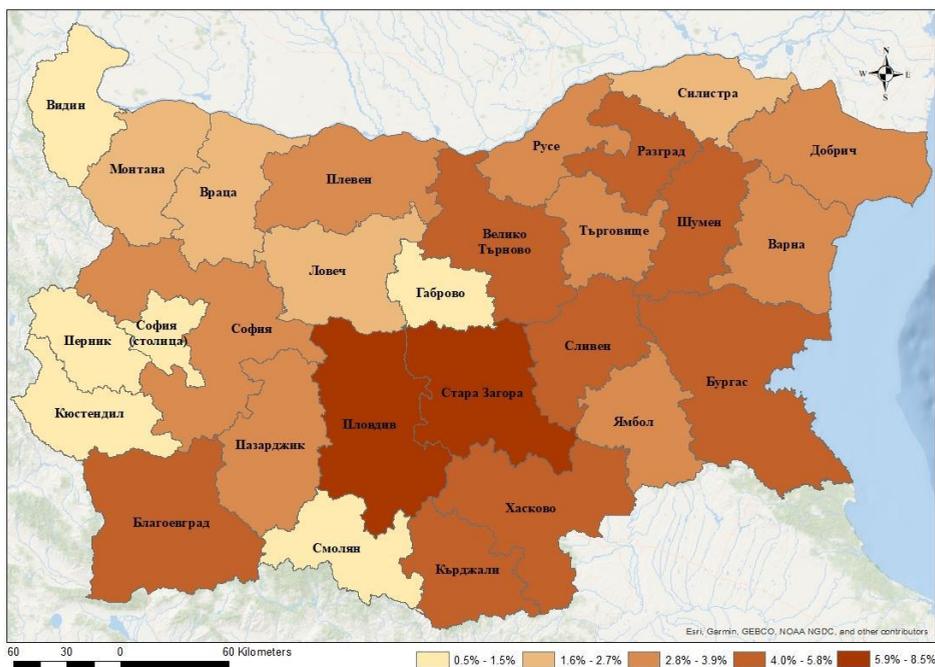
През 2020 г. животновъдните стопанства, отглеждани селскостопански животни, птици и пчелни семейства, са около 71 500. Около 31 000 земеделски стопанства отглеждат 608 600 броя говеда, 12 000 стопанства – 244 000 броя кози, 22 000 стопанства – 1 276 800 броя овце, и малко над 3000 стопанства отглеждат 642 000 броя свине. С 6%

се увеличава броят на говедата през 2020 в сравнение с 2010 г. През 2020 г. средният брой на отглежданите животни в стопанствата е значително по-висок спрямо предходните периоди. Средният брой на отглежданите говеда достига 20 на стопанство с говеда, на козите – до 21, на овцете – до 58, а на свинете – до 190 (фиг. 37. и 38.).

Фиг. 37. Среден брой на отглежданите животни в стопанствата

В периода между последните две преброявания структурата на животновъдните стопанства е повлияна от появата на инфекциозни болести по селскостопанските животни. Съществено влияние върху развитието на свиневъдството оказва разпространението на африканската чума по свинете, което наложи ликвидирането на голям брой малки животновъдни стопанства и унищожаването на свине в специализирани свиневъдни стопанства. Популацията на овцете и козите е засегната от чума по овцете и козите.

Фиг. 38. Разпределение според относителния дял на животинските единици в областта през 2020 г.

Рационализирането на аграрната структура, по-равномерното разпределение на стопанствата и земеделските земи по отделните равнища на аграрната структура зависи от въздействието на подходящи реформени мероприятия и структурна политика. Този процес е свързан и с устойчивото развитие на цялата национална икономика, както и с други фактори. По-важните от тях могат да се сведат до следните:

Първо. Нарастването на алтернативната заетост в отрасли и дейности, различни от земеделието. Нейната поява и величина позволяват на дребните собственици на земя, които не могат да си осигурят целогодишна заетост и доходи в своите дребни стопанства, да потърсят заетост извън земеделието и да продадат или отдадат под наем или аренда своите земи на по-едрите стопанства и собственици, с трайна ориентация към стоковото земеделско производство.

Второ. Осигуряването на простор за развитието на поземлените отношения. Той е необходим за канализирането на арендните и наемните отношения, за установяването на пазарния размер на рентните и арендните плащания. Тази ситуация мотивира стопаните

с трайни интереси в земеделието да наемат или закупуват земеделски земи за разширяване на собствените си стопанства.

Трето. Разгръщането на производствените и пазарните връзки. Тяхното устойчиво функциониране е гаранция за пазарната реализация на произведената в стопанствата земеделска продукция. При други равни условия това мотивира земеделските стопани към наемането и закупуването на земеделски земи за увеличаване на производството, за разширяване на стопанствата, за нарастване конкурентоспособността на развиваната дейност.

Четвърто. Масовото изграждане на земеделски стопанства на кооперативни и търговски дружества. По правило те стопанисват земите на своите членове и на други физически и юридически лица. Това им позволява да формират оптимални размери на своите стопанства, да се изкачат на по-високите етажи на аграрната структура и да допринесат за нейната рационализация.

Пето. Своевременното разработване на потребните за регулирането и реформирането на аграрната структура нормативно-правни рамки, отнасящи се до наследяването на земеделските земи, разкрепостяващи поземлените отношения, формиращи оптималните размери на земеделските стопанства, облекчаващи ползването на опита на европейските страни в регулирането и рационализирането на аграрната структура.

Установяването и поддържането на адекватна аграрна структура е неразделна част от общите изисквания за пълноценно присъствие на Република България в Европейския съюз и за прилагане принципите на Единната аграрна политика на Съюза.

VII. Териториална организация на земеделието

Райониране на земеделското производство. Това е форма на териториалното разделение на труда. По своята същност районирането е процес на съсредоточаване на производства, на отделни отрасли и дейности, на отделни продукти на дадена територия⁶. Обективно този процес се обуславя от:

Първо. Природно-климатичните условия, гарантиращи най-добрите резултати от развиваната производствена дейност.

⁶ Вж. Лаков, П. Национално аграрно стопанство, учебно помагало за електронно обучение във ВУ, второ, преработено и допълнено издание. Пловдив: АИ „Талант“ към ВУАР, 2021, ISBN 978-619-203-315-6, сайт (платформа) за e-book: [http:// uni.euuard.bg/](http://uni.euuard.bg/)

Второ. Подходящите физико-химически характеристики на почвата, облекчаващи технологията на производството, неговата механизация и растителната защита.

Трето. Подходящите генетични качества на растенията и животните, разкриващи своите възможности в дадените условия.

Четвърто. Наличието на работна сила, притежаваща необходимите подготовка, квалификация и придобити умения.

Пето. Наличието на пазар, близостта до големи преработвателни центрове и транспортни артерии.

Тези характеристики определят районирането като пространствено-териториална форма на обществено разделение на труда. Следователно се определя и начинът на свързване и съчетаване на факторите на производството на определена територия.

С развитието на териториалното обществено разделение на труда, отделните териториални единици се обособяват като земеделски райони. Това са обективни икономически формирания с обособена специализирана част от територията на страната с дадени природни и икономически условия и производствени връзки.

Обществената форма на проявление при районирането и териториалното разполагане на производството е специализацията, тъй като тя е главният белег, характеризиращ земеделския район. Тя, от своя страна, предполага:

Първо. Нарастване на стоковото производство на специализирана продукция.

Второ. По-нататъшна специализация и обособяване на специализирани земеделски райони.

Трето. Утвърждаване мястото на земеделския район в общественото разделение на труда в отрасъла.

Четвърто. Тясно обвързване на дадения район с други райони на основата на развитието на производствените връзки между тях.

Формите на специализация в земеделието се различават според равнището, мащаба, дълбочината и обхвата на възпроизводството. Те взаимно се преплитат и разграничаването им е условно.

Едновременно със специализацията на производството протича и процесът на неговата концентрация.

Концентрацията на земеделското производство се осъществява на равнище отделни култури, отрасли, стопанства, райони и микрорайони, по видове животни, но във всичките ѝ форми тя трябва да се основава на обективните изисквания за оптимални размери, в които разкрива действителните си предимства.

При териториалната организация на земеделието в България трябва да се отчитат и процесите на интеграция, т.е. **обединяване на диференцираните производства и дейности в земеделското стопанство, в района и земеделието като цяло, а също и обединяване на земеделското производство с промишлените производства и дейностите, които го снабдяват със средства за производство или преработват неговата продукция.** Интеграцията обхваща и реализацията на продукцията, и обслужващите дейности.

VIII. Териториална организация на земеделието в Република България (примерни модели)

Териториалната структура на земеделието се отличава с подчертана зоналност, съобразена с почвено-климатичните условия, релефа, наличието на работна ръка и потреблението на сурова и преработена продукция. Районирането е сложен творчески процес. В зависимост от избраните от изследователя критерии то може да има различни варианти. В настоящото изследване ще разгледаме два варианта (*Таблица 14. и 15.*) с разбирането, че в основата стоят обективно формиралите се териториални съчетания между факторите, традициите и специализацията на производството в сектора.

В заключение ще посочим, че териториалните различия в земеделското производство (предимно при растениевъдството) са обективно обусловени. Отглеждането на едни или други култури в голяма степен зависи от почвено-климатичните условия, но и от възможността за напояване, торене и др., т.е. и от субективни фактори. Един от субективните фактори е *държавната политика*.

Таблица 14. Териториална организация на земеделието в България⁷

Район	Основни характеристики
Североизточна България, с изключение на Русенска област	– зърнено-животновъден: производство на слънчоглед; специализиран в тютюнопроизводство, а южните части – в лозарство
Средна Дунавска равнина (Плевенска, Великотърновска и Русенска област)	– зърнено-животновъден: производство на, зеленчуци и грозде; специализиран в производство и добив на коноп и соя

⁷ По Генешки, М. Регионална икономика. София, 2002.

Район	Основни характеристики
Северозападна България (Видинска, Монтанска и Врачанска област)	– животновъдно-зърненопроизводителен: производство на зеленчуци
Предбалкан (Ловешка и Габровска област)	– животновъден и овощарски: специализиран в лозарство и производство на картофи
София-град, Софийска и Пернишка област	– животновъден картофопроизводителен: производството на зеленчуци
Кюстендилска и Благоевградска област	– тютюнево-овощарски: южните части са специализирани в лозарство и зеленчукопроизводство
Смолянска и Кърджалийска област	– тютюнево-животновъден: специализиран в производство на картофи
Пловдивска и Пазарджишка област	– зеленчуко-лозаро-овощарски: застъпено животновъдство (с изключение на родопските дялове)
Хасковска, Старозагорска и Ямболска област	– зърнено-животновъден: специализиран в производство на памук и тютюн, както и в развитие на лозарството
Бургаска област	– зърнено-животновъден: специализиран в лозарство, както и в отглеждането на слънчоглед

Таблица 15. Териториална организация на земеделието в България⁸

Зона	Основни характеристики
Растениевъдно-животновъдна зона на Дунавската равнина	Обхваща низините и равнинно-хълмистите територии на Северна България. Равнинният релеф и благоприятните почвено-климатични условия позволяват висока степен на механизация на производството. Специализира се в производството на зърнени и технически култури (слънчоглед, коноп), зеленчукопроизводство, лозарство, овощарство. Има подходящи условия за развитието на едро крайградско животновъдство.

⁸ По Русев, М. Обществена география. София, 2008.

Зона	Основни характеристики
Растениевъдно-животновъдна Старопланинска зона	Обхваща полупланинските и планинските територии на Предбалкана и Стара планина. Природните условия позволяват развитието на пасищно животновъдство, овощарство, отглеждане на картофи.
Животновъдно-растениевъдна Софийско-пернишка зона	Главен фактор за нейното обособяване са големите консуматорски центрове, поради което зоната се специализира в крайградско фермерско животновъдство и зеленчукопроизводство.
Растениевъдно-животновъдна Горнотракийска зона	Специализира се в отглеждането на зеленчуци, плодове, грозде, слънчоглед, етеричномаслени култури, както и във фермерско животновъдство.
Струмско-родопска зона	Специализира се в производството на тютюн, картофи, плодове, зеленчуци, пасищно овцевъдство и говедовъдство.

Въпреки възможността, която дава програмният период 2014–2020 г. на страните членове на Европейския съюз, за да провеждат аграрната политика, като **„определят региони на базата на обективни и недискриминационни критерии като техните агрономски и икономически характеристики и техния регионален земеделски потенциал** (1 възможност – б.а. Пл.Л.) **или тяхната институционална или административна структура** (2 възможност – б.а. Пл.Л.)“. В Република България е възприет вторият подход. Провеждането на регионалната аграрна политика се осъществява на база административно деление на страната на ниво област – *NUTS-3*, чрез областните дирекции на ДФ „Земеделие“.

От друга страна, общините имат възможност според Конституцията и ЗМСМА да приемат и реализират общински планове за развитие, вкл. и в областта на земеделието. Те трябва да са съобразени с националната политика за съответния район, област и сектор. Това е другото ниво на регионалната аграрна политика.

Остава отворен въпросът по-какъв начин локалната аграрна политика кореспондира и взаимодейства с провежданата от държавата регионална аграрна политика. Според нас липсва ясно регламентиран механизъм за взаимодействие между различните нива на субектите, които имат права и отговорности за провеждане на аграрна политика в районите. В политическите програмни документи се откроява и още

една слабост на регионалната аграрна политика – неясно е определена ролята на основния обект, към който е насочена политиката – земеделския производител.

Регионалната аграрна политика се осъществява чрез *Политиката за развитие на селските райони*. В България тя се възприема като придружаваща и допълваща директните плащания и пазарните мерки. В обхвата на цялостната рамка подпомага развитието на селските райони и допринася за постигане на по висока конкурентноспособност, устойчиво управление на природните ресурси и дейностите, свързани с климата, както и за балансирано териториално развитие на селските райони.

Възприетият подход според нас има известни слабости. На първо място, административното деление не отговаря на обективната териториална организация на земеделието. По-добрият вариант би бил провеждането на регионалната аграрна политика да се осъществява по региони, определени по „обективни и недискриминационни критерии като техните агрономски и икономически характеристики“⁹. Това би допринесло за по-ефективното управление на финансовия ресурс и за балансиране на номенклатурата на земеделското производство, така че да се намали тежестта на култури с ниска добавен стойност.

Прилагането на програмно-проектния принцип при разпределяне на финансовия ресурс на практика не дава възможност на земеделските производители от районите, които се нуждаят от целенасочена финансова подкрепа, да я получат преференциално. Би трябвало конкурсното начало да се съчетава с целите на държавата за развитие в съответния регион, както това е договорено за Северозападния регион. Общините от необлагодетелстваните райони фактически не получават нужната подкрепа.

В тази насока трябва да почертаем липсата на субординация между направленията и мерките на Програмата за развитие на селските райони (ПРСР) и локалните (общинските) програми за развитие. Общините, от една страна, нямат възможността да участват при реализацията на ПРСР, а от друга – в програмите основната част от планирания финансов ресурс за реализацията им е именно ПРСР. Това превръща местните политики в пожелателни, обезсилва ги откъм съдържание и до голяма степен ги формализира (програмата заради самата програма).

⁹ Бояджиев, В. Икономгеографските приоритети на българското земеделие. София: Парадигма, 2014, с. 245.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

1. Аграрен доклад. Министерство за земеделието и храните. София, 2006–2021.
2. Бояджиев, В. Икономгеографските приоритети на българското земеделие. София: Парадигма, 2014.
3. Вълчев, Н. Национална и регионална аграрна политика. Пловдив: Изд. ЦДО към ВУ „Земеделски колеж“, 2011.
4. Генешки, М. Регионална икономика. София, 2002.
Годишен доклад за 2016 г. на Институт за икономически изследвания при БАН. София.
5. Лаков, П. Регионална икономика, учебно помагало за електронно обучение във ВУ, второ, преработено и допълнено издание. Пловдив: АИ „Талант“ към ВУАРР, 2021, ISBN 978-619-203-318-7, сайт (платформа) за e-book: <https://uni.e-uard.bg/>
6. Лаков, П. Национално аграрно стопанство, учебно помагало за електронно обучение във ВУ, второ, преработено и допълнено издание. Пловдив: АИ „Талант“ към ВУАР, 2021, ISBN 978-619-203-315-6, сайт (платформа) за e-book: <https://uni.e-uard.bg/>
7. Лаков, П. Национална и регионална аграрна политика, учебно помагало за електронно обучение във ВУ, второ допълнено издание. Пловдив: АИ „Талант“ към ВУАРР, 2021, ISBN 978-619-203-318-7, сайт (платформа) за e-book: [http:// https://uni.e-uard.bg/](http://https://uni.e-uard.bg/)
8. Лаков, П. Аспекти на регионалната аграрна политика на България за периода 2014– 2020 // Годишник. Том III, 2015. Пловдив: АИ „Талант“ на ВУАРР, с. 145–183.
9. МЗХ, отдел „Агростатистика“.
10. МЗХГ, отдел „Агростатистика“, ГДЗРП, Структура на земеделските стопанства за 2016 г.
11. МЗХ, отдел „Агростатистика“, Резултати и анализи, № 334 – 2017 г.
12. МЗХГ, отдел „Агростатистика“, ГДЗРП, Структура на земеделските стопанства за 2016 г.
13. МЗХГ, отдел „Агростатистика“, Резултати и анализи, № 346 – юни 2018 г.
14. МЗХГ, отдел „Агростатистика“, Преброяване на земеделските стопанства през 2020 г., № 390 – април 2021 г.
15. МЗХГ, отдел „Агростатистика“, Резултати и анализи, № 391 – юни 2021 г.

16. МЗ, отдел „Агростатистика“, БАНСИК 2021, Резултати и анализи, № 397 – октомври 2021 г.
17. МЗ, отдел „Агростатистика“, Резултати и анализи, № 397 – октомври 2021 г.
18. МЗ, отдел „Агростатистика“, Добиви от полски култури – реколта 2021, № 400 – март 2022 г.
19. МЗ, отдел „Агростатистика“, Производство на плодове в България-реколта 2021, № 403 – април 2022 г.
20. МЗ, отдел „Агростатистика“, Производство на грозде и вино-реколта 2021, № 404 – април 2022 г.
21. МЗ, отдел „Агростатистика“, Селскостопанските животни в България към 1 ноември 2021 година, № 405 – април 2022 г.
22. МЗ, отдел „Агростатистика“ – анкета „Птицевъдството в България през 2021 г.“, 401 – май 2022 г.
23. Национален стратегически план за развитие на селските райони (НСПРСР) 2007–2013 г.
24. Национална програма за развитие на селските райони за периода 2014–2020 г.
25. Програма за развитие на селските райони (ПРСР) за периода 2007–2013 г.
26. Преброяване на земеделските стопанства 2003, 2010. Министерство на земеделието и горите, София.
27. Русев, М. Обществена география. София, 2008.
28. Статистически справочник за 1991 и 1992 г.

Забележка: Съкращенията МЗХ, МЗХГ и МЗ се отнасят за една и съща държавна структура, това е Министерството което се занимава с Аграрния сектор. През различни периоди то е имало различни названия. Към момента на изследването носи названието „Министерство на земеделието“ (МЗ).

Приложение №1

Структура на общата селскостопанска сметка, формиране на добавената стойност и предприемаческия доход в отрасъл "Селско стопанство" за периода 1999-2020 г.

Показатели	1999		2000		2001		2002		2003		2019		2020	
	млн. лв.	%	млн. лв.	%	млн. лв.	%	млн. лв.	%	млн. лв.	%	млн. лв.	%	млн. лв.	%
Производство от отрасъл "Селско стопанство"	6 546,20	100	6 509,00	100	7 218,20	100	7 111,50	100	6 410,9	100	8 319,10	100	7 798,00	100
От растениевъдство	2 730,50	41,71	2 546,30	39,12	2 952,20	40,9	3 250,40	45,71	3 245,2	50,62	5 760,9	69,3	5 212,3	66,84
От животновъдство	2 612,40	39,91	2 803,30	43,07	2 981,8	41,31	2 313,50	32,53	1 996,8	31,15	1 867,1	22,4	1 919,6	24,62
От селскостопански услуги	381,8	5,83	352,2	5,41	378,2	5,24	382,6	5,38	354,5	5,53	492,2	5,9	462	5,92
От второстепенни дейности	821,5	12,55	807,2	12,4	906	12,55	1 165,00	16,38	814,4	12,7	1 198,9	2,4	204,1	2,62
Междинно потребление	3 312,00	50,59	3 451,40	53,03	3 810,90	52,8	4 008,40	56,37	3 414,80	53,27	4 777,40	57,4	4 647,60	59,6

**Структура на общата селскостопанска сметка, формиране на добавената стойност и предприемаческия доход в отрасъл "Селско стопанство" за периода 1999-2020 г.
(Продължение и край)**

Показатели	1999		2000		2001		2002		2003		2019		2020	
	млн. лв.	%	млн. лв.	%	млн. лв.	%								
Брутна добавена стойност	3 234,20	49,4	3 057,60	47	3 407,30	47,2	3 103,20	43,6	2 996,20	46,74	3727,2	44,8	3416,5	43,8
Потребление на основен капитал	179,1	2,74	181,5	2,79	170	2,36	159,1	2,24	183,8	2,87	910,3	10,9	922,6	11,8
Нетна добавена стойност	3 055,20	46,7	2 876,10	44,2	3 237,30	44,8	2 944,10	41,4	2 812,30	43,87	2816,9	33,9	2496,9	32
Компенсация на наетите (заплати и социални осигуровки)	288,9	4,41	260,9	4	246,4	3,41	299,2	4,21	224,7	3,5	1007,9	12,12	1111,5	14,2
Данъци върху производството	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	9,9	0,1	18,4	0,23
Субсидии върху производството	9,7	0,15	15	0,23	65,1	0,9	69,4	0,98	141,6	2,21	1977,1	23,8	2294,1	29,4
Операиращ излишък (смесен доход)	2 776,00	42,4	2 630,20	40,4	3 056,00	42,3	2 714,30	38,2	2 729,20	42,57	3776,2	45,4	3661,1	46,9
Платени ренти/аренди	0	0	0	0	0	0	0	0	156,2	2,44	1166,3	14	1212,9	15,5
Платени лихви	15,4	0,24	0	0	15,7	0,22	25,3	0,36	27,9	0,44	73	0,9	78,7	1
Получени лихви	0,5	0,01	0	0	0,6	0,01	1,3	0,02	1,7	0,03	28,6	0,34	36,2	0,46
Предприемачески доход (доход на предприятието)	2 761,10	42,2	2 630,20	40,4	3 040,90	42,1	2 690,30	37,8	2 546,80	39,73	2565,5	30,8	2405,7	30,9

Източник: Аграрен доклад за 2000, 2001, 2002, 2003, 2020, 2021 г. Агостатистика, МЗГ, изчисленията са на автора.

Приложение № 2

Структура на междинното потребление по видове разходи и източници по текущи цени за периода 1999 – 2019 г.

Видове разходи и източници	1999		2000		2001		2002		2003		2019	
	млн. лв.	%	млн. лв..	%	млн. лв..	млн. лв.	%	млн. лв..	%	млн. лв..	млн. лв.	%
Семена и посадъчен материал	37,2	1,12	26,9	0,78	36,7	37,2	1,12	26,9	0,78	36,7	9,5	0,2
Горива и енергия	937,9	28,32	950,0	27,52	945,0	937,9	28,32	950,0	27,52	945,0	1062,8	24,5
Торове и препарати	434,5	13,12	452,0	13,10	450,0	434,5	13,12	452,0	13,10	450,0	803,1	18,5
Фуражи	754,9	22,79	773,8	22,42	864,6	754,9	22,79	773,8	22,42	864,6	1003,5	23,1
Материали, дребно оборудване, поддръжка и ремонт	732,4	22,11	725,0	21,01	720,0	732,4	22,11	725,0	21,01	720,0	490,3	11,3
Селскостопански услуги	382,4	11,55	352,2	10,20	378,2	382,4	11,55	352,2	10,20	378,2	492,2	11,4
Друго междинно потребление	32,6	0,99	171,6	4,97	416,4	32,6	0,99	171,6	4,97	416,4	479,1	11
Общо междинно потребление	3 311,9	100,0	3 451,5	100,0	3 810,9	3 311,9	100,0	3 451,5	100,0	3 810,9	4340,5	100
Произведено и потребено в стопанството	665,0	18,57	695,8	18,79	818,5	665,0	18,57	695,8	18,79	818,5	566,5	11,1
Закупено от други селскостопански единици	130,4	3,64	109,0	2,94	119,4	130,4	3,64	109,0	2,94	119,4	406,8	7,9
Закупено от единици извън отрасъла	2 786,3	77,79	2 898,9	78,27	3 146,1	2 786,3	77,79	2 898,9	78,27	3 146,1	4153,0	81
Общо междинно потребление по източници	3581,7	100,00	3703,7	100,00	4084,0	3581,7	100,00	3703,7	100,00	4084,0	5126,3	100

Източник: *Аграрен доклад за 2000, 2001, 2002, 2003, 2020 г. Агростатистика, МЗХГ, изчисленията са на автора.*